

Klimatet, vår viktigaste berättelse

Den (o)hållbara scenkonsten

av
Annika Nieminen Bromberg

Institutionen för scenkonst

Utbildningsnivå: Magisterexamen 15 hp

Internationell Scenkonst/Examensarbete

VT 2021

Handledare: PeO Sander, lektor i

scenkonstproduktion & Bodil Persson, lektor i
dramaturgi för rörelsebaserad scenkonst

Examinator: PeO Sander

ABSTRACT

Denna undersökning har som övergripande syfte att undersöka vilka möjligheter scenografer och kostymdesigners har för att kunna arbeta med hållbarhet inom scenkonst. Studien fokuserar på att undersöka vilka konkreta verktyg scenkonstnärer, institutioner och branschorganisationer har till sitt förfogande idag och hur ett strategiskt hållbarhetsarbete kan läggas upp. Den undersöker också dilemmat mellan att vara både konstnär och hållbarhetsmedveten i en konstnärlig process. Metoden för undersökningen har varit att intervjua scenkonstnärer och branschorganisationer från Danmark, Norge och Sverige, för att få en helhetsbild av de olika ländernas hållbarhetsarbete och hur scenkonstbranschen medverkar till klimatomställningen. Undersökningen har analyserat material från en case study, intervjuer, litteratur, handlingsplaner och egna erfarenheter med syfte att undersöka hur scenkonstnärer arbetar med hållbarhet.

Resultatet av studien visar att branschen i de olika länderna kommit olika långt i sitt hållbarhetsarbete samt att det saknas gemensamma verktyg, mål och handlingsplaner. Intervjuerna pekar också på värdet av att frågan tas på allvar, lyfts till ledningsnivå och att konstnärerna inkluderas i detta arbete. Studien har inte tagit hänsyn till huruvida extra resurser behöver tillkomma branschen för att göra tillräckliga åtgärder i tid men den pekar på vikten av att de stora institutionerna måste ta ett mer övergripande ansvar för att driva branschens framtida utveckling. Förhoppningsvis kommer studien att kunna användas som en igångsättare; av enskilda konstnärer, institutioner och andra berörda i deras omställningsarbete till en mer hållbar scenkonst.

Nyckelord: Scenkonst, teater, kostymdesigner, scenograf, hållbarhet, klimatomställning, case study, Agenda 2030

1

Dagboksanteckning den 17 juli 2018, kl 03.14

Ännu en natt med trettio graders värme och jag vrider runt i de svettiga lakanen. Upp i landet kämpar brandmän natt och dag med bränder som inte vill ge sig. Det vill inte sluta brinna. Här i natten, vaken i min säng, tänker jag tanken fullt ut. Jag är rädd men samtidigt beslutsam. Klimatförändringarna är här och det behövs en omställning till ett mer hållbart samhälle. Vad kan jag göra?

¹ Annika Bromberg, *Fire*, egen bild. 2020.

Innehållsförteckning

1. INLEDNING/BAKGRUND.....	1
1.1. Det (o)hållbara arbetslivet.....	1
1.2. Hållbarhetspolis eller konstnär.....	2
1.3. Målet med studien.....	3
2. FRÅGESTÄLLNINGAR.....	4
2.1. Lärdomar från pandemin.....	4
2.2. Dags att öka takten.....	5
3. MODELLER & BEGREPP.....	6
3.1. (O)hållbarhetens korta historik.....	6
3.2. De globala målen.....	7
3.3. Andra branscher att ta lärdom av.....	8
3.4. En case study från Danmark.....	9
3.5. Den norska färdplanen.....	10
4. METOD & TILLVÄGAGÅNGSSÄTT.....	12
4.1. Intervjuer.....	12
4.2. Det internationella perspektivet.....	12
4.3. Respondenterna.....	12
4.4. Överenskommelse med respondenter.....	13
4.5. Frågeformulär.....	13
4.6. Arbetet med att sammanställa intervjuer.....	13

5. REDOVISNING AV UNDERSÖKNING.....	14
5.1. Att våga gå först.....	14
5.2. Hållbarhet som en inspirerande ram.....	15
5.3. Hållbarhet som innehåll.....	16
5.4. Scenografens funderingar.....	17
5.5. Våga följa sin övertygelse.....	18
5.6. Våga ta initiativet.....	19
6. DISKUSSION.....	20
6.1. Den konstnärliga friheten.....	22
6.2. Hållbara produktionsformer & ekonomisk hållbarhet.....	22
7. VILKEN INSTITUTION KAN IDAG SÄGA NEJ TILL HÅLLBARHET? 24	
A. Branschorganisationernas ansvar	26
B. Förankra hållbarhetsarbetet på utbildningsinstitutionerna.....	26
C. Teaterns gemensamma start i ett hållbarhetsarbete.....	27
D. Handlingsplan för den enskilda konstnären.....	28
8. REFERENSLISTA.....	30
Bilaga 1 Handlingsplan och utvärdering av mål för FRONTLØBERNE	
Bilaga 2 GRØNT VEIKART – Mer utförliga åtgärdsplan för myndigheter och konstnärer	
Bilaga 3 Frågeformulär till respondenter	

1. INLEDNING/BAKGRUND

Slutligen är det bränderna som drabbar Sverige sommaren 2018, som blir mitt uppvaknande. Det brinner i skogarna och jag kan inte blunda för det faktum att klimatförändringarna är ett påtagligt hot. Konsekvenserna av vårt fossilberoende har tagit oss till vägs ände och att det krävs att vi snabbt börjar agera för att stoppa klimatförändringarna. Scenkonsten har i sina tillverkningsprocesser och turnerande en hel del att förhålla sig till när det kommer till klimatomställningen och jag som scenograf vill vara med och bidra och påverka hur vi kan ställa om till ett mer cirkulärt producerande. Det kanske redan pågår ett strukturerat hållbarhetsarbete på teatrarna, men eftersom få institutioner begär att vi frilansande konstnärer engagerar oss i frågan, har vi svårt att vara involverade och bidra med vår kompetens.

Jag älskar mitt arbete som scenograf men kan inte i mitt yrkesliv bortse från mitt ansvar att börja reflektera över våra produktionsmetoder och vilken kunskap jag behöver i yrket för att kunna begränsa resursanvändning och klimatpåverkan. Vad är hållbar scenografi och kostymdesign? Hur bidrar scenkonsten till att gestalta den utmaning, de konflikter och de möjligheter som en omställning till hållbara samhällen ställer oss inför? Kommer den konstnärliga friheten påverkas när vi börjar begränsa vår resursanvändning? Vilka redskap måste scenkonsten få tillgång till för att börja sin omställning till att bli en mer hållbar bransch? Ingen arbetsgivare har ännu krävt att jag, som fri konstnär, skall arbeta för att minska teaterns CO2 utsläpp, men det påverkar inte min insikt om att klimathotet är akut och jag måste agera.

1.1. Det (o)hållbara arbetslivet

Sedan ett par år tillbaka, har jag åkt runt till olika teatrar och samtalat med anställda och arbetsledare om hur de arbetar med hållbarhet på sina teatrar. Bilden som växer fram är att samarbete, samverkan och långsiktiga gemensamma branschinsatser saknas i Sverige idag. Istället arbetar många på att ta fram egna modeller eller projekt. Ett exempel på hållbarhetsarbete som många hänvisar till är Göteborgsoperans mastodontprojektet Ringen² som hade ett stort miljötema, både på och bakom scen. Riksteatern har inlett ett större hållbarhetsarbete och tagit fram en strategi för minskad klimatpåverkan. På Riksteaterns kongress 2019 togs beslutet att strategin skall genomföras och att

² 2018 - 2021 Göteborgsoperan sätter upp Nibelungens Ring av Richard Wagner – Satsningen ska präglas av miljö- och hållbarhetstänk. Bland annat ska operan ta hjälp av forskare för att ta fram de mest miljövänliga kostymerna och den hållbaraste rekvisitan. Supermiljöbloggen, *Omsorg om miljön driver Göteborgsoperans stora Wagnersatsning*. 2016. <https://supermiljobloggen.se/nyheter/omsorg-om-miljon-driver-goteborgsoperans-stora-wagnersatsning/#:~:text=Under%202018%20till%202021%20ska,kostymerna%20och%20den%20h%C3%A5llbaraste%20rekvisitan.> [hämtad 2021-04-13].

det arbetet skall genomsyra alla delar av hela verksamheten. Kungliga Operan lyfter i sin hållbarhetsplan för 2020 fram att de tar i beaktning samtliga målområden i Agenda 2030 men väljer att prioritera vissa i relation till verksamhetens uppdrag. De säger också vilja verka som en plattform för branschutveckling då de i sin hållbarhetsplan ”vill stimulera och utveckla former för samverkan mellan olika aktörer i scenkonstbranschen offentliga sektorn, näringslivet, civilsamhället, akademien och andra samhällsaktörer för hållbar utveckling”.³ Operans VD Birgitta Svendén betonar också institutionens ansvar som nationalscen för opera och balett, att de därför har ett särskilt ansvar för att bidra till ett långsiktigt hållbart samhälle där kultur har en stor betydelse. Ett exempel på institutionssamverkan som jag identifierat är Materialmagasinet som öppnades i Stockholm hösten 2020, ett dekor/rekvisitalager som delas av olika teatrar och muséer.⁴

Jag kan läsa om ansvar och utvecklade former för samverkan i hållbarhetsarbetet. Men hur får jag, som frilansande scenograf, tillgång till kunskap, metoder och verktyg för att i mitt arbete ta ansvar för vår tids viktigaste fråga? På de institutioner jag arbetat på har jag nästan aldrig stött på konstnärer som pratar om scenkonstens hållbarhet. De flesta är frilans och kontrakteras bara för enstaka produktioner. Det ger dem begränsade möjligheter att kunna påverka sin arbetssituation eller komma med förslag på hur teaterhusen skall arbeta med hållbarhet. En farhåga är att konstnärerna i hög grad lämnas utanför arbetet med hållbarhetsfrågor och får inte möjligheten att vara med och formulera förutsättningarna för framtidens scenkonst.

1.2. Hållbarhetspolis eller konstnär

Det dilemma som jag brottats med under en längre tid är: Hur kan jag i mitt yrke som frilansande scenograf och kostymdesigner bidra till en klimatomställning? Hur skapar vi scenkonst i framtiden där hållbarhet har en självklar plats i våra visioner och produktionskedjor? Jag hamnar i konflikt med mig själv när jag försöker vara en god ”hållbarhetspolis” samtidigt som jag vill skapa fantastiska scenografier och kostymer. Kommer jag i fortsättningen att bli erbjuden uppdrag om jag samtidigt kräver att vi arbetar hållbart? Som frilansande konstnär ser jag få möjligheter att ställa krav på institutionerna att lyfta frågan om hållbarhet till en självklar plats i linje- och produktionsarbetet samtidigt som jag uppfattar ett stort behov av att hitta gemensamma verktyg och strategier för detta arbete. Känslan och förståelsen av att vi faktiskt befinner oss i ett krisläge, gör att jag inte längre kan bortse från klimatkrisen i mitt yrkesutövande.

³ Kungliga Operans hållbarhetsplan. 2020, s 3.

<https://www.operan.se/media/5ndcdw55/operans-ha-llbarhetsplan.pdf>
[hämtad 2021-05-11].

⁴ Materialmagasinet, nyöppnad dekor och rekvisitalager i Stockholm 2021, <https://www.materialmagasinet.se/Nystartat-dekorlager> [hämtad 2021- 04 -14].

När jag tittar tillbaka på hur det var när jag utbildade mig på Dramatiska Institutet för 25 år sen, går det snabbt att konstatera att vi aldrig hade några lektioner om hållbarhet. Vi erbjöds ingen kunskap om hållbara material eller kunskap om det ohållbara yrkesliv som frilansandet ofta innebär. Ordet hållbarhet eller hållbart arbetsliv fanns inte med i kursplanen. Det är intressant och har varit av betydelse under mitt yrkesliv att skolan försåg oss studenter med en lärandemetod som var baserad på att lita på våra sinnen, ett slags ”icke lärande” när det gäller utveckling av relationen kunskap och känsla. Med ”icke lärande” menar jag att vi fick gedigen träning i att använda känsla och intuition i våra kreativa processer. Vi fick lära oss att det är positivt att lita på våra sinnen när det handlar om innehållet men blev aldrig uppmuntrade att reflektera över våra arbetsförhållande, värdera etik eller hållbarhet i våra produktionsprocesser eller våra egna möjligheter att påverka dessa. I dessa frågor gick vi ut i arbetslivet utan tillräcklig kunskap.

I tidsspännat från min utbildningstid på nittioalet och fram till idag har scenkonstbranschen genomgått utveckling inom en rad områden där jämställdhet och hantering av sexism och rasism är de mest påtagliga under senare år. Klimatfrågan kräver också aktion. Avsaknaden av plattformar, utbildning och konkreta verktyg för att kunna arbeta med hållbarhet i branschen och i mitt yrke, minimerar möjligheterna att bidra till att motverka klimatkrisen och våra möjligheter till omställning.

1.3. Målet med studien

Syftet med studien är att med hjälp av intervjuer, litteratur och erfarenheter från den egna praktiken, undersöka hur jag som frilansande scenograf, utan en direkt arbetsgivare, kan arbeta med hållbarhet i mitt yrke. Jag vill undersöka något av det hållbarhetsarbete som sker inom scenkonsten i Danmark, Norge och Sverige och hur det påverkar scenkonsten och konstnärerna. Syftet med att omfatta dessa länder som studiefält är att utforska scenkonst som verkar under likartad politisk styrning och finansiering samt att dessa länder också utgör en gemensam arbetsmarknad för flera aktörer inom scenkonsten. Jag vill få en uppfattning om hur en ökad branschsamverkan länder emellan kan utvecklas och ta tillvara olika erfarenheter och praktiker runt hur framtida scenkonst kan produceras hållbart. Jag vill också undersöka hur min egen konstnärliga praktik runt hållbar scenkonst kan utvecklas genom ett ökat internationellt samarbete. Min förhoppning är att den kompetensutveckling jag fått inom områdena scenkonst och hållbarhet på utbildningen Internationell scenkonst kan bidra till att utveckla en gemensam hållbarhetsstrategi för scenkonstområdet och möjliggöra idéutbyte mellan kollegor, organisationer, institutioner och kulturpolitiskt ansvariga i Norden och internationellt.

5

2. FRÅGESTÄLLNINGAR

1. Hur kan hållbarhet som ram påverka och utveckla de konstnärliga processerna inom scenkonsten?
2. Hur kan scenkonstbranschen, i nationell och internationell samverkan, utveckla verktyg och metoder som inkluderar konstnärernas medverkan till en klimatomställning?

2.1. Lärdomar från pandemin

Coronapandemin kan ses som ett genrep inför de snabba och samhällsomvälvande effekterna av de ”tipping points” som ett misslyckande att hantera klimatkrisen innebär. För att kunna begränsa uppvärmningen till 1,5 grader måste utsläppen globalt minst halveras till 2030 och nå nära noll senast 2050.⁶ Men det är mycket svårt att skapa en förståelse av de omfattande och samlade grepp som en klimatomställning kräver. Vetskapen om att problemet är stort och olösligt, är nästan befriande. Jag kan inte lösa det själv. Jag läser om målen men förstår inte hur jag konkret skall kunna tillämpa dem i mitt arbete. Vi behöver alla hjälpas åt att gå från ”Knowing the world to knowing how to act in the

⁵ Annika Bromberg, *Earth*, egen bild, 2020.

⁶ Naturvårdsverket, Sveriges klimatpåverkan 2020, <https://www.naturvardsverket.se/Sa-mar-miljon/Statistik-A-O/Vaxthusgaser-territoriella-utslapp-och-upptag/> [hämtad 2021-05-22].

world”, säger forskaren Kim Nicholas i en föreläsning på utbildningen Creative Climate Leadership⁷ som anordnas av Julie´s Bicycle våren 2021.⁸ Jag tolkar det som att vi behöver skifta från att förstå världen till att lära oss att förstå hur vi skall agera i världen.

I boken *Klimatpsykologi*⁹ skriver författarna ”Att hantera klimathotet handlar om beteendeförändring och framför allt om en beteendeförändring som har stor påverkan och leder till snabb effekt”.¹⁰ De fortsätter med att säga ”Vi måste våga oss på att börja skissa en karta för att åstadkomma beteendeförändringar [---] För att veta om insatserna leder dit vi önskar behöver vi mäta, utvärdera och revidera. Sist men inte minst, behöver vi mitt i det tunga och skrämmande också hitta sätt att ta hand om oss själva och varandra”.¹¹ Pandemin har gett oss en erfarenhet där konstens undersökande arbetsmetod av kollektivt ”prov tänkande” kan hjälpa oss i våra frågor och fantasier om framtiden. Vi vet hur det går till att göra något utan att riktigt veta hur slutresultatet skall bli. Vårt konstnärliga utforskande av våra gemensamma visioner om produktionen framtid gör oss förmögna att beröra både det vi fruktar och längtar till. Jonna Bornemark skriver i sin bok *Horisonten finns alltid kvar* ”Rädsla uppstår när vi vet vad som är viktigt och är rädda för att förlora det - eller aldrig få det. Vi måste handla trots att vi inte vet allt. Att inte handla är också att handla”.¹²

2.2. Dags att öka takten

Aktörer inom scenkonsten vittnar idag om tuffa ekonomiska tider som ser ut att hålla i sig de närmaste åren. Scenkonsten håller på att bli än mer ojämlik, med större klyftor mellan de som har en anställning och de som är frilans. Hur skall vi i detta klimat få fram starka konstnärer som både gör konst av hög kvalitet och ställer krav på att klimatarbetet prioriteras? Kommer ord som solidaritet och demokrati kunna vara vägledande i ett omställningsarbete under dessa förhållanden?

I flera länder arbetar scenkonsten redan aktivt för att utveckla gemensamma handlingsplaner och har börjat implementera dem. I Sverige har ingen av våra stora branschorganisationer gjort detta. Sverige är det land i världen som har störst möjlighet att uppnå målen i Agenda 2030, enligt en rankning av Bertelsmann Stiftung och FN-nätverket SDSN.¹³ Det verkar rimligt, tänker jag, att det

⁷ Creative Climate Leadership, <https://www.creativeclimateleadership.com/alumni/annika-bromberg/> [hämtad 2021-06-02].

⁸ Föreläsning på zoom med Kim Nicholas, Creative Climate Leadership, 2021-05-05.

⁹ Kali Andersson, Frida Hylander, Kata Nylén, *Klimatpsykologi*, (Stockholm: Natur & Kultur, 2019).

¹⁰ *Ibid.*, s. 31.

¹¹ *Ibid.*, s. 32.

¹² Jonna Bornemark, *Horisonten finns alltid kvar*, (Stockholm: Volante, 2000), s. 21.

¹³ Global Utmaning, Anders Wijkman, *Mot en hållbar framtid*, (Stockholm: Global Utmaning & Studieförbundet, 2018), s. 25. https://www.globalutmaning.se/wp-content/uploads/sites/8/2018/11/Mot-en-ha%CC%8Allbar-framtid_Global-Utmaning_Studiefra%CC%88mjandet_web.pdf [hämtad 2021-04-11].

även gäller scenkonsten. Sverker Sörlin, professor i miljöhistoria vid KTH, poängterade på Stockholm Universitets Hållbarhetsforum som hölls i maj 2021 att ”Nu har pandemin givit oss ett *möjlighetsfönster* att agera”.¹⁴ Det är med andra ord dags att gå till handling även inom den svenska scenkonsten och för att kunna göra det måste vi skapa en gemensam agenda som inkluderar hela fältet.

3. MODELLER OCH BEGREPP

I detta avsnitt har jag lagt stor vikt vid en case study/fallstudie som genomfördes av organisationen *Bäredygig Scenekunst* NU i Danmark 2020. Fallstudien innehåller konkreta mål som dokumenteras och resultat som sedan utvärderas. Studien återkommer också i intervjudelen. Litteratur som inspirerat mig i min undersökning kommer från olika kunskapsfält. Från filosofi har jag fördjupat jag mig i Jonna Bornemark, *Horisonten finns alltid kvar* och *Klimatpsykologi* av Andersson, Hylander & Nylén. Rapporter om hållbarhet och klimatanpassning är främst hämtade från olika organisationers rapporter och från Staffan Laestadius, professor emeritus i industriell omvandling vid KTH och hans bok, *En strimma av hopp*. Jag börjar först med en genomgång av hållbarhetens korta historik som en ingång in i själva undersökningen. Denna korta sammanfattning finns med för att vi skall förstå; när började vi prata om hållbarhet, eller växthuseffekten som jag lärde mig i skolan på 80-talet. Vad är ohållbarhetens korta historik och vilka goda exempel finns det?

3.1. (O)hållbarhetens korta historik

Staffan Laestadius lyfter fram i sin bok, *En strimma av hopp*¹⁵, hur kort vår (o)hållbara resursförbrukning varit, med att säga att det är efter andra världskrigets slut som koldioxidutsläppen markant ökar i västvärlden. Den första miljökonferensen anordnas i Stockholm 1972 och begreppet hållbarhet börjar användas först 1981. Uttrycket *hållbar utveckling* (sustainable development) antas och populariseras 1987, genom Brundtlandrapporten som FN:s kommission för miljö och utveckling tar fram. Staffan Laestadius konstaterar om dagsläget att ”Läget är således minst sagt dystert. Efter tre decennier av internationellt klimatarbete har de fossilbränslelrelaterade utsläppen (till och med 2019) ökat med 62 %; och de ökar, som nämnts, nu snabbare än någonsin”. Staffan Laestadius fortsätter med att säga: ”Vi har i praktiken ett decennium på oss att hejda den skenande klimatkrisen.

¹⁴ Sverker Sörlin, professor i miljöhistoria vid KTH, Hållbarhetsforum på Stockholm Universitet 21-04-22. <https://www.su.se/om-universitetet/milj%C3%B6-klimat-och-h%C3%A5llbarhet/stockholms-universitets-h%C3%A5llbarhetsforum/program-h%C3%A5llbarhetsforum-2021-1.526588> [hämtad 2021-05-13].

¹⁵ Staffan Laestadius, *En strimma av hopp*, (Verbal, 2021), s. 44.

Inget tyder i dagsläget på att vi klarar något av de temperaturmål som sattes vid Parisförhandlingarna i december 2015". I rapporten – *Mot en hållbar framtid*¹⁶ som Global Utmaning¹⁷ gett ut förklarar de att de främsta orsakerna till dagens situation är den snabba tillväxten i ekonomi och befolkning. Det pågår en acceleration både i befolkningsmängd och utnyttjande av jordens resurser och möjligheterna för en ordnad krishantering håller på att stängas.

3.2.De globala målen

18

Vetskapen om klimatförändringarnas påverkan på mänskligheten och behovet av en hållbar utveckling ledde till att de globala målen i Agenda 2030 antogs 2015. Jag har valt att ta med Agenda 2030 som det gemensamma ramverk och verktyg att förhålla oss till. Om målen kan man läsa att:

De uppställda målen i Agenda 2030 skall bidra till en social, ekonomisk och miljömässig hållbar utveckling och vara uppnådda till år 2030 i världen alla länder. De 17 satta målen är indelade i 169 delmål med tillhörande indikatorer. Indikatorerna är mätbara, vilket innebär att vi kan följa upp och utvärdera arbetet med målen. Alla mål är viktiga för att skapa en hållbar utveckling, och målen är odelbara och integrerade. Flera av målen är beroende och direkt kopplade till varandra, vilket innebär att om vi bidrar till framgång för ett av målen ger det positiva effekter på andra mål.¹⁹

¹⁶ Global Utmaning, Anders Wijkman, *Mot en hållbar framtid*, (Stockholm: Global Utmaning & Studieförbundet, 2018), s.26. [hämtad 2021-04-11].

¹⁷ Global Utmaning, <https://www.globalutmaning.se/> [hämtad 2021-06-18].

¹⁸ Globala målen, karta med ikoner, gratis att ladda ner, <https://www.globalamalen.se/material/logotyper/> [hämtad 2021-05-18].

¹⁹ Agenda 2030, Globala målen, 2021. <https://www.globalamalen.se/> [hämtad 2021-05-18].

Stockholm Environment Institute analyserar i en delrapport synergier och målkonflikter i Sveriges genomförande av Agenda 2030.²⁰ Rapporten visar också hur ett uppfyllande av ett mål kan ha negativa effekter på ett annat mål. Rapporten sätter fingret på det komplexa i att försöka formulera enkla verktyg att handla efter när olika systemen överlappar varandra. Det är ett super wicked problem!²¹

3.3. Andra branscher att ta lärdom av

Finns det goda exempel inom andra sektorer som kan inspirera scenkonsten? Jag har tittat på branschorganisationen stålindustrin²² i Sverige och den kooperativa matkoncernen Coop.²³ Stålindustrin i Sverige inledde ett arbete med sina medlemsföretag för att ta fram en gemensam strategi. Coop har tagit fram ett verktyg till konsumenter som de kallar för Coops hållbarhetsdeklaration. Med hjälp av mobilen kan konsumenter skanna 10 000 varor som köps i en Coopaffär och på så sätt se sitt ekologiska fotavtryck vid varje köp och göra val som ger ett mindre klimatavtryck.

Inom scenkonstområdet har jag hittat organisation Julie's Bicycle²⁴ i Storbritannien som arbetar synligt med hållbarhet. Julie's Bicycle har lång erfarenhet av den hållbara övergången inom kultursektorn. De har under tio års tid arbetat med att ta fram hållbarhetsstrategier och verktyg till utövande konstnärer och organisationer. De har också utvecklat CO2-kalkylatorn Creative Green Tools²⁵ som används av mer än 5000 kulturinstitutioner i mer än 50 länder, dessutom fungerar de som en plattform för kulturlivet med workshops, seminarier och ledarskapsutbildning inom hållbarhet.

²⁰ Stockholm Environment Institute, Delrapport 1, *Analys för Sveriges VNR av synergier och målkonflikter i Sveriges genomförande av Agenda 2030*, 2021. [hämtad 2021-05-18].

²¹ Enligt teorin om *super wicked problems* behöver lösningar och åtgärder finnas på flera olika arenor. De behöver innebära samarbete, innovation, flexibilitet och ett helhetstänkande. *Klimatpsykologi*, (Natur & Kultur, 2019), 26.

²² Jernkontoret, Svenska järn och stålindustrins branschorganisation, hemsida, 2020. <https://www.jernkontoret.se/sv/vision-2050/om-visionen/> [hämtad 2021-04-18].

²³ Coop, *Varför en hållbarhetsdeklaration*, hemsida, 2021. <https://www.coop.se/vart-ansvar/hallbarhetsarbete/hallbarhetsdeklaration/varfor-en-hallbarhetsdeklaration/> [hämtad 2021-04-18].

²⁴ Julie's Bicycle, hemsida, 2021. <https://juliesbicycle.com/> [hämtad 2021-05-18].

²⁵ Julie's Bicycle, Creative Green Tools, 2021. <https://juliesbicycle.com/reporting/> [hämtad 2021-06-16].

3.4. En case study från Danmark

Bæredygtig Scenekunst NU i Köpenhamn samarbetade år 2020 med teatergruppen MÆRKVÆRK²⁶ med att ta fram en case study till produktionen FRONTLØBERNE.²⁷ Tidigt i produktionsprocessen blev idén om att skapa den första CO2-neutralt producerade produktionen i Danmark en av produktionens parametrar. Det konstnärliga teamet bestämde sig för att ta hållbara beslut som inte skulle hämma eller sänka kreativiteten eller den konstnärliga kvalitén. Ekonomen Whitney Byrn från Copenhagen Business School deltog i arbetet med produktionen. Whitneys uppgift var att mäta all resursanvändning och ta fram mätbara underlag för det konstnärliga teamet att ta ställning till. De bestämde också att definitionen av målen var en tredelad process där det första steget i processen var att definiera de miljömässiga målen för produktionen. Det andra var att utveckla en klimathandlingsplan. Det tredje var att övervaka produktionen för att utveckla en CO2 baseline.²⁸ Klimat och miljöhandlingsplanen för produktionen hade fem huvudmål:

1. Att etablera en baseline för produktionen FRONTLØBERNE
2. Att genom hela processen generera ny kunskap i mötet mellan hållbar teater och miljömässig hållbarhet.
3. Att reducera användningen av papper.
4. Att reducera produktionens inverkan på klimat och miljö
5. Optimera turnerandet

I fallstudiens utvärdering kan jag läsa om olika dilemman som produktionens ställdes inför. Måste rekvisita/kostymer vara gjorda av hållbart material eller räckte det att platserna där de hämtade material ifrån var en del av en cirkulär ekonomi, och därför hållbar? Produktionens största CO2 avtryck kom inte överraskande från transport av material till scenografin. I handlingsplan och utvärdering av mål för FRONTLØBERNE kan man se en sammanställning av hur de lyckades genomföra målsättningarna. Se bilaga 1.

²⁶ MÆRKVÆRK, hemsida, 2015. <http://maerkvaerk.dk/om-maerkvaerk-2/> [hämtad 2021-06-16].

²⁷ Bæredygtig Scenekunst NU, hemsida, 2021. <https://www.baeredygtigscenekunst.nu/> [hämtad 2021-05-18].

²⁸ Baseline - Insamlad data under hela produktionsprocessen för att skapa underlag till kommande produktioner. Kilometertal, elförbrukning, pappersförbrukning, avfall, antal konsumerade vegetariska måltider, scenografi och kostymelements ursprung och vad som skulle hända med scenografelement efter produktionen. Denna data blev använd till att beräkna MÆRKVÆRK baseline.

3.5. Den norske færdplanen

Jag har också studerat GRØNT VEIKART-for kunst og kultursektoren i Norge.²⁹ GRØNT VEIKART är framtagen och publicerad år 2021 av Norsk Teater- og Orkesterforening (Norges motsvarighet till Svensk Scenkonst) och andra branschorganisationer som Norske kulturhus og Norske Konsertarrangør. Færdplanen innehåller tio omedelbara åtgärder för organisationer och företag, fem omedelbara åtgärder för konstnärer och kulturarbetare och fem omedelbara åtgärder för myndigheterna. De omedelbara åtgärderna är aktiviteter som snabbt skall leda till effektiva förändringar för hållbarhetsarbetet i Norge och analyserar hur de används och fungerar.

30

²⁹ GRØNT VEIKART, Norsk klimaplan, *Grønt veikart for kunst- og kultursektoren*, 2021. s. 2. https://xn--grntveikart-hgb.no/media/2250741/groentveikart_interaktiv.pdf [hämtad 2021-04-20].

³⁰ GRØNT VEIKART, *Rekommenderade omedelbara åtgärder för myndigheter*, 2021, s. 5.

5 ANBEFALTE STRAKSTILTAK FOR KUNSTNERE OG KULTURARBEIDERE

31

Inspiration till att utforma en gemensam karta för kultursektorn i Norge kommer från andra delar av näringslivet, där olika aktörer gått samman för att kartlägga och minska sitt klimatavtryck och resursförbrukning.³² I inledningstexten kan jag läsa om vilka kartan skall nå, att den också innefattar fria konstnärer. Kartan skall nå ut till hela kulturfältet och är tänkt som en vägvisare som skall bidra till att göra hela kultursektorn i Norge mer hållbar. Kartan är inte en detaljerad handbok men sätter en överordnad gemensam agenda för hela sektorn. Jag ser i innehållsförteckningen att även konstnärer varit med i framtagningen av kartan. GRØNT VEIKART har också åtgärdsplaner för konstnärer och organisationer. Mer utförliga åtgärdsplaner för myndigheter och konstnärer, se bilaga 2.

³¹ GRØNT VEIKART, Rekommanderte omedelbare åtgärder for kulturarbetare, 2021, s. 5.

³² *Ibid.*, s. 2.

4. METOD & TILLVÄGAGÅNGSSÄTT

I arbetet med studien har jag använt innehållsanalys som metod för att analysera dokument på ett systematiskt och sakligt sätt. Dokument i denna mening innebär böcker, artiklar, intervjuer, samtal, och rapporter. Innehållsanalysen används för att beskriva dokumentationens innebörd med ord.³³ För att göra en kvalitativ arbetsmetod har jag utgått ifrån följande form:

- Intervjuer
- Litteratur
- Egna erfarenheter

4.1. Intervjuer

Mina arbetsmetoder för att fördjupa mig i ämnet hållbarhet och scenkonst är att använda intervjuer, litteratur och egna erfarenhet av arbetet som scenograf och kostymdesigner. Jag har fokuserat på att hittat aktörer/organisationer nationellt och internationellt som kommit en bit längre i arbetet med hållbarhet och som redan tagit fram intressanta verktyg och metoder.

4.2. Det internationella perspektivet

Undersökningens internationella perspektiv ligger i att jag fokuserat på Norden. Tanken med denna begränsning är att närheten mellan länderna underlättar samarbete och delning av information grannländer emellan och på så sätt få till en beteendeförändring snabbare. Ett nära nordensamarbete som sedan kan vidgas globalt. Pandemin har gjort att alla intervjuer, förutom en, gjorts på Zoom.

4.3 Respondenterna

För att få fördjupning i samtalen har jag valt respondenter med förförståelse för hållbarhetsfrågor och som arbetar med dessa frågor i sin konstnärliga praktik. Jag har också beslutat att bara intervjua scenografer, kostymdesigners, regissörer, skådespelare och konstnärliga ledare, så att samtalens huvudfokus skulle hamna på de konstnärliga processerna.

Respondenterna:

- Jacob Teglgaard, en av grundarna till Bæredygtig Scenekunst NU i Köpenhamn, Danmark.
- Siggí Óli Pálmason, scenograf och kostymdesigner på produktionen FRONTLØBERNE.
- Petra Wik, regissör på produktionen FRONTLØBERNE.
- Anne Gry Henningsen, konstnärlig ledare för teatergruppen MÆRKVÆRK i Köpenhamn.
- Ådne Sekkelsten, vd Kloden Teater, Oslo, Norge.

³³ Jounin Tuomi & Anneli Sarajärvi, *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*, (Tammi, 2009), s.103.

- Hege Pålsrud, frilansande scenograf och kostymdesigner i Norge.
- Mari Götesdotter, skådespelare, Malmö Stadsteater.
- Ada Berger, regissör och konstnärlig ledare Unga Dramaten.

4.4. Överenskommelse med respondenter

Jag har spelat in samtalen för att kunna gå tillbaka till dem senare och för att ha möjlighet att vara uppmärksam på respondenten under själva samtalet. Inför samtalets början har jag frågat respondenterna om de är okej med att jag spelar in, vilket de godkände. Jag har också frågat om de vill se vad jag använder för citat innan texten är klar. Alla har avböjt, förutom en respondent som ville läsa innan publicering, om hen citeras. De andra vill gärna läsa slutresultatet.

4.5. Frågeformulär

Innan samtalen har jag tagit fram intervjumall med frågeställningar. Dessa frågor skickades ut innan mötena. Med frågorna skickade jag också med en text som förklarar samtalets syfte och bakgrund, utifrån mitt perspektiv. Detta för att respondenterna skulle ha en viss förförståelse för vad jag ville komma fram till. Jag valde att göra intervjuerna semistrukturerade och frågorna har ändrats lite beroende på samtal. Jag har också omdefinierat vissa frågor längs vägen, då de kändes för ospecifika. Jag ville också föra in ett skissande i arbetet med intervjuerna. Pirjo Birgerstam säger i sin bok *Skapande handling*: ”Att skissa är att kunskapa”.³⁴ Min ambition är att samtalen blir ett gemensamt kunskapsutbyte där vi kommer vidare med konkreta idéer. Frågorna i frågeformuläret är uppdelade i två kategorier:

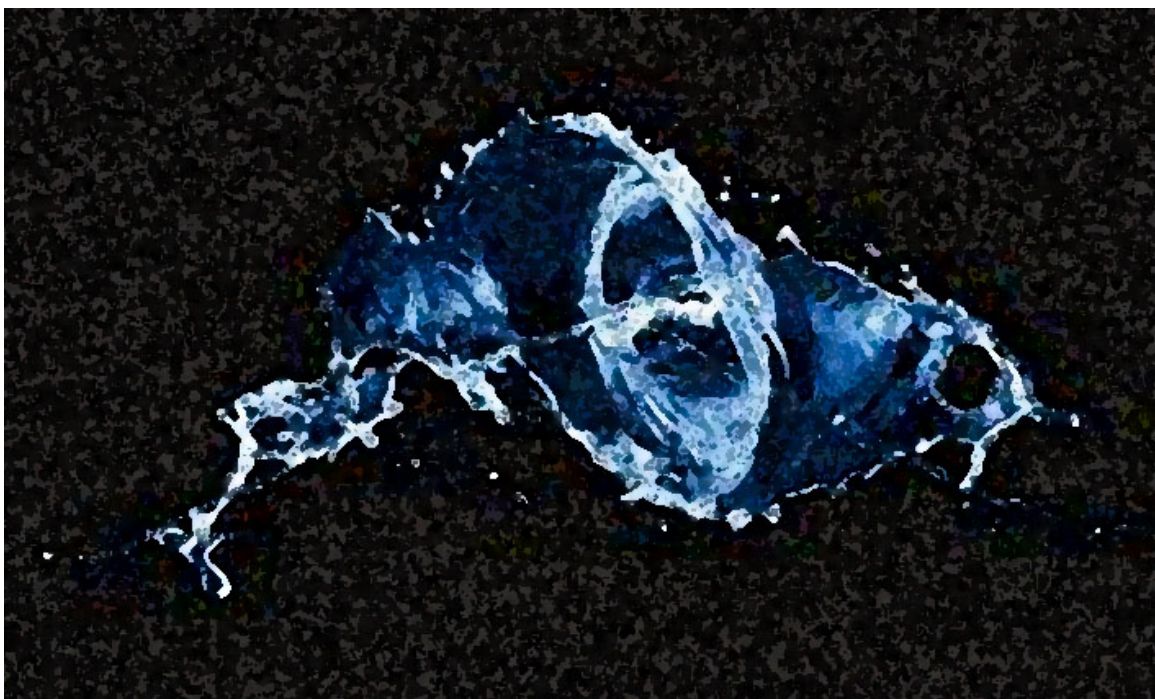
Det egna arbetet: Den första rubriken innehåller frågor som rör respondentens allmänna förhållande till hållbarhet och det egna yrket.

Den konstnärliga processen och det internationella perspektivet: Den andra kategorin, fokuserar på respondentens konstnärliga arbete, dilemman och framtids tankar. Slutligen finns det frågor om respondentens internationella kontaktnät och tankar om demokratiutvecklingsarbete. Frågeformulär till respondenter, se bilaga 3.

4.6. Arbetet med att sammanställa intervjuer

Intervjuerna finns inspelade och jag har under intervjuerna antecknat en del. Jag använder intervjuerna i olika delar av studien där de behövs.

³⁴ Pirjo Birgerstam, *Skapande handling*, (Lund: Studentlitteratur, 2000), s. 13.

35

5. REDOVISNING AV UNDERSÖKNING

Jag redovisar respondenternas svar och redovisar samtidigt utvalda frågor som jag ställde vid intervjutillfällena. Jag har gjort på detta sätt för att det dialogiska i samtalen skall kunna uppfattas. Här följer min redovisning det dialogiska, se s. 13 om skissandet som metod.

5.1 Att våga gå först

Jag börjar mina intervjuer med att samtala med Jacob Teglgaard i Köpenhamn. Jacob, kan du berätta om hur och varför ni startade Bæredygtig Scenekunst NU?

Vi kände att det inte räckte att bara prata om hållbarhet från scenkanten, vi måste också vara levande exempel. Vi tror att scenkonstnärer, teatrar, kulturcenter och politiker har ett ansvar för att skapa hållbar scenkonst. Vi upplever också att Skandinavien ligger långt bak i sitt hållbarhetsarbete jämfört med scenkonstindustrin i andra europeiska länder och vi vill gå med i den gröna vågen och skapa en varaktig förändring i vårt sätt att producera scenkonst.

- Jag är väldigt imponerad av det ni lyckats göra på bara ett år, i Danmark! Hur kommer det sig att teatrarna i Danmark verkar kunna samarbeta bättre än teatrarna i Sverige kring frågor om hållbarhet? Jacob påpekar att:

³⁵ Annika Bromberg, *Water*, egen bild, 2020.

Det är som en sten som kommit i rullning. Det krävs att en eller flera stora institutioner tar på sig hatten och är villiga att leda arbetet. Det är väl ingen teater i Sverige som känt det ansvaret än.

Jacob fortsätter med att berätta om hur teatrar i andra europeiska länder förhåller sig till hållbarhet:

Det intressanta vi ser från andra europeiska länder är att ju mer klimatmedveten och hållbar en teater är, desto större är andra teatrars förtroende för teatern. Så i det långa loppet kommer vi förmodligen att se en utveckling mellan teatrarna för att bli den mest hållbara teatern. Att kunna ”märka” sin hållbarhet har blivit ett verktyg för att positionera sig i förhållande till andra teatrar.

5.2. Hållbarhet som en inspirerande ram

Den gemensamma starten är något som alla i projektet lyfter fram, hur viktig den är. Jag frågar också till vilken grad deras motivation att arbeta hållbart påverkades när temat i pjäsen FRONTLØBERNE var klimatkrisen? Anne Gry, konstnärlig ledare för Teater MÆRKVÆRK sa så här om hållbarhet som ram:

Jag tycker det var befriande med en ny ram som inte bara är ekonomisk. Men vi är också en liten teater och vi har inte råd att gå med förlust. Vi konstnärer i Danmark har fått väldigt dåligt med stöd från staten nu med pandemin och många har fått lämna sina konstnärliga yrken. Vi slåss för vår överlevnad.

Siggi som var scenograf på föreställningen utbrister i vårt samtal:

Vi inspirerade varandra! Det var viktigt att vi startade med en gemensam period i början, där vi läste på om klimatkrisen och hållbarhet. Det gjorde att allas motiv att arbeta hållbart växte. En viktig del av arbetet, att det gick så bra, var att vi hade en hållbarhetsexpert med under hela repetitionsperioden. Henne kunde en fråga om olika material eller pappersåtgång och så räknade hon på det och vi kunde ta ställning till svaren och agera utifrån det.

Petra som var regissör på produktionen hade liknande upplevelser från den gemensamma starten:

Den gemensamma starten var jätteviktigt. Vi läste mycket litteratur, Naomi Klein, *This changes everything...* inte så uppmuntrade. Vi ändrade all mat till vegetarisk, mjölken byttes ut mot havremjolk. Jag känner att det är viktigt att man förstår varandra i det konstnärliga teamet, så sammansättningen av konstnärer är viktig. Jag gillar att arbeta under begränsningar, dogmer.

Jag berättar för Petra om mitt dilemma, att inte veta när och hur jag skall föra in hållbarhet in i samtalet med regissör utan att känna att jag tar bort något av processens konstnärliga frihet. Jag frågar henne hur hon gör nu i sitt nästa projekt? Petra säger att inför den produktionen som hon arbetar med nu inser hon och scenografen att det finns vissa steg som de inte hinner med:

Vet du, jag känner likadant med scenografer. Det känns som att jag begränsar deras kreativitet om jag kommer med krav på hållbarhet i alla led. I det här projektet som jag gör nu, har jag inte orkat ta in det på samma sätt. Vi har inte hunnit. Vi jobbar med små resurser så det är ju hållbart på grund utav det men jag har också känslan att: kan jag inte bara få vara konstnär? Slippa dra i hela hållbarhetsarbetet.

5.3. Hållbarhet som innehåll

Regissören och konstnärliga ledaren på Unga Dramaten, Ada Berger har tillsammans med skådespelarna Mari Götesdotter och Sanna Sundqvist, våren 2021 skapat produktionen *Hon skall heta Minou*.³⁶ En digital föreställning med två skådespelare, om moderskap, framtidstro, liv och död. Med Ada och Mari har jag diskuterat om hur stora institutioner kan arbeta mer aktivt med hållbarhet. I mitt samtal med Ada säger hon att det var ett citat av Johan Rockström ”Klimat är vår viktigaste berättelse”³⁷ som fick henne att förstå att hennes ingång in i ett hållbarhetsarbete går via berättandet:

Jag är skolad i att berätta och nu skall jag försöka berätta om det här svåra temat (klimatet), utan att förenkla eller paketera. Det är en personlig kamp. Hur skall jag förena min smak, min humor med en så färdigt brinnande fråga?

Vi pratade vidare om att alla produktioner har ramar och att alla ramar har sin kreativa utmaning. Ada resonerar vidare om sin estetik, att den inte är så resurskrävande:

Man skulle kunna göra hur mycket teater som helst utan att använda en enda krona men jag vet att alla inte tänker så.

Ada utvecklar också ett resonemang kring varför det kan vara svårt att ta upp hållbarhet i ett konstnärligt möte och sätter fingret på mitt dilemma:

Problemet är inte ramen i sig utan att du som klimatengagerad scenograf avkräver regissören en begränsning som springer ur ditt personliga engagemang. Det är svårt att lägga den egna agendan och avkräva att andra skall förhålla sig till den.

Precis detta kämpar jag med i mina konstnärliga samtal! Hur skall jag få med hållbarhet som en naturlig del av processen? I mitt samtal med Mari Götesdotter, skådespelare på Malmö Stadsteater, resonerar Mari kring hållbarhet, att det borde synas mycket mer, i våra arbeten, på scen och kommuniceras ut till publiken:

³⁶ Kungliga Dramaten, hemsida, 2021. <https://www.dramaten.se/repertoar/hon-ska-heta-minou> [hämtad 2021-06-16].

³⁷ Johan Rockström, citat från radioprogrammet Sommar med Johan Rockström, Sveriges Radio, P1. 2015-07-12.

Hållbarhet för mig är inte konstgjord andning utan också en plan, hur vi anställer och hur vi organiserar. Hållbarhet ÄR mycket planering och pengar. Det stora målet är att det inte skall vara en fråga, utan en självklarhet. Det är modernt att prata hållbarhet. Vi pratar extremt lite om klimat på scen. Miljöhotet är så läskigt och det kanske skapar ett motstånd för frågan. Det är en tuff bransch och vi har fått lära oss att vi är utbytbara men det är en myt. Alla kan inte göra det vi gör. Det är arbetsförhållandena som gör oss osäkra. Vi blir dummare.

Andra branscher visar upp sitt hållbarhetsarbete, varför inte vi, undrar jag? Mari svarar:

Jag tycker att det skall vara synligt för publiken att vi arbetar med hållbarhet. Program i mobilen, pappersmuggar. Göra det transparant för publiken.

Men teaterhusen måste ha kompetens och förmågan att leda klimatarbetet. Jag tror att många i personalen skulle tycka att det vore kul om de fick delta i att ta fram hållbara processer. Det kan vara stimulerande för personalen att få vara ja-sägare men också att de ibland måste våga säga nej till konstnärer och deras idéer, men då kunna komma med kreativa lösningar.

5.4. Scenografens funderingar

Vems är då ansvaret, individen eller institutionerna? Kan vi konstnärer ställa krav på att institutionerna skall ta in vår expertis och arbetar framåt, funderar jag? Siggis som var scenograf på produktionen FRONTLØBERNE resonerar om sin inställning till hållbarhet efter att han avslutat arbetet, att vi konstnärer måste börja ställa krav. Han har också kommit fram till konkreta förslag på åtgärder som han vill ta in i sina arbeten i framtiden.

Jag har blivit mer ansvarsfull och vill att scenografer skall kunna ställa krav på teatern att de tar hand om allt material efter att en föreställning läggs ner. Jag tänker att vi skall ha en sorts hållbarhetsstämpel på vårt arbete så att arbetsgivaren kan se vem som arbetar hållbart. Efter att en produktion spelat klart så skall vi vara med och se till att allt material cirkulerar och återanvänds.

Siggi och jag konstaterar om våra möjligheter att påverka i en produktion, att det är så mycket lättare i fria grupper som har en plattare organisationsform. Vi konstaterar också att våra möjligheter att få kunskap om hållbarhet bara ligger på individnivå men att vi som scenografer förväntas kunna en hel del när vi går in i produktion. Väl i produktionsfas när det behövs tas snabba beslut är vi utelämnade till att tyda hur olika material produceras och tas fram och att det är väldigt svårt att säga vad som egentligen är hållbart. Jag frågar Siggis om det var något som han reagerat på med materialinköp:

Jag tänker att det är helt galet att det på tyg som skall vara hållbart står "doesn't harm your body! Vad med harming the climate!"

I mina samtal med Petra, Siggi och Anne Gry pratar vi om ramarna, själva förutsättningarna som sätts upp för produktioner. Hur begränsande är tanken på att ha med hållbarhet som en ram, den som jag är så rädd för att sätta? De svarar alla att, produktioner har alltid ett ramverk inom vilket produktionsteam måste förhålla sig. Oavsett om det är budget, tid, utrymme eller personal, det finns ramar. Det behöver inte begränsa den kreativa processen men det tar tid att arbeta hållbart. Jacob menar att:

Det är viktigt att vi som scenkonstnärer tar bort tanken att hållbarhet ska vara en begränsning eller ett hinder för att skapa konst. Konstnärer har alltid haft att göra med en ekonomisk budget som ram för den konst de vill skapa. Nu måste vi gå mot en hållbar ram. För att skapa en framgångsrik modell måste man följa både den ekonomiska och hållbara ramen. Oftast har tydliga ramar fördelen att det ökar kreativiteten.

5.5. Våga följa sin övertygelse

Hege Pålsrud arbetar som frilansande scenograf i Norge och säger i vårt samtal att hon nästan helt valt bort att arbeta med större institutioner, eftersom hon inte kan arbeta med hållbarhet på det sätt som hon anser är nödvändigt. Väldigt modigt, utbrister jag! Hege konstaterar att:

Jag känner mig mycket friare som egen konstnär för då kan jag arbeta under mina dogmer för hållbarhet. Scenkonstnärer i Nordnorge känner att de är behövda, att de gör ett viktigt arbete så jag har valt att arbeta där nu. Konstnärerna där känner att de utgör en bricka i ett ekosystem och det är inte så stora steg mellan professionella och amatörer.

Var går min gräns, funderar jag vidare? Kan jag gå tillbaks och arbeta som vanligt? Och hur ”oattraktiv” är jag på arbetsmarknaden om jag vill följa en klimatspolicy? Vilken scenkonstnär har råd att välja bort uppdrag? Hege fortsätter med att säga:

Jag vet att det är radikalt att säga det, men vi scenografer är överflödiga ibland! Jag har två karriärer, en som fri konstnär och en som scenograf och kostymdesigner. Nu går jag över mer och mer att arbeta, fortfarande i konstbranschen, men med ungdomar och samhället. Jag är väldigt intresserad av objekt och vad de är värda. När blir saker till skräp? Min husbibel är *Purity and Danger* av Mary Douglas.³⁸

³⁸ Mary Douglas, *Purity and Danger*, (New York: Routledge & Kegan Paul, 1966).

5.6. Våga ta initiativet

Sist ut att intervjuas är Ådne Sekkelsten som arbetar med Scenekunstbruket ³⁹ och är vd på Kloden Teater ⁴⁰ i Oslo. Kloden Teater är ett nytt scenkonsthus för barn och unga och ingår i ett stadsutvecklingsprojekt som beräknas vara det största i Oslo sedan andra världskriget. De har som mål att ta in hållbarhet i byggprocessen och i teaterns fortsatta arbete. Jag frågar Ådne; vem skall ta ansvar för hållbarhetsfrågor, individen eller institutionerna?

Jag tror att vi (institutionerna) måste lägga förväntningarna så att det blir lättare för individerna ex. en scenograf, att veta att institutionen håller i frågorna, då slipper du som konstnär att tänka på frågorna.

- Får ni vara med i hela planeringsfasen av Kloden Teater som nu byggs, frågar jag?

Ja, vi gjorde en förstudie om behovet av ett hus för scenkonst för barn och unga och kom på namnet Kloden, (*The Globe*). Vi tänker stort och namnet förpliktar. Vi har ett 30 årigt perspektiv och vi ställer oss frågan; Hur kan resurser utnyttjas bäst? Hur kan ett scenkonsthus anpassas för att kunna arbeta med hållbarhet i alla led. Kanske behöver man också gå in och se på linjearbetet?

Jag frågar Ådne vem eller vilken teater har tagit på sig ledarhatten i Norge men där har han inga svar utan han hoppas att det skall vara Kloden Teater som leder arbetet framåt men med förhoppning att de stora institutionerna hakar på. Det finns en intention säger Ådne, från de stora institutionerna, att bli mer samkörda genom Norsk teater och Orkesterföreningens samlade verktyg GRØNT VEIKART.

Samtalet med Ådne är min sista intervju och jag tänker att en fråga har nästan alla svarat likadant på och det är frågan om vilka kontakter eller förebilder inom scenkonsten som de ser eller har internationellt? Nästan alla har svarat att de vet väldigt lite om hur andra arbetar både i det egna landet och internationellt. Det är bara Jacob Teglgaard från Bæredygtig Scenekunst NU som aktivt sökt sig till Juliés Bicycle i England och där fått tag i konkreta redskap att utveckla och arbeta efter. Jag frågar Jacob från Bæredygtig Scenekunst NU vad han har för strategi för att orka arbeta med så tunga frågor varje dag:

Med studenterna i Trondheim som vi samarbetar med nu, har vi myntat ett nytt begrepp, Bæreflink. Hållbarhetsduktig på svenska.⁴¹ Vi måste få känna oss duktiga för att orka fortsätta jobba med dessa frågor, säger Jacob som avslutningsreplik på vårt möte.

³⁹ Scenekunstbruket –The Norwegian Network for Performing Arts, is the largest nationwide provider of performing arts for a young audience in Norway. 2021.

⁴⁰ Kloden Teater, <https://www.kloden.no/?lang=en%20> [hämtad 2021-04-10].

6. DISKUSSION

Syftet med denna studie har varit att undersöka hur frilansande konstnärer och konstnärliga visioner kan möta ett systematiskt hållbarhetsarbete. Jag ville också undersöka, om och hur olika aktörer inom scenkonstbranschen kan utveckla gemensamma verktyg och metoder som bidrar till att vi kan klara klimatomställningen. Fick jag svar på mina frågor? En sak har undersökningen fått mig att förstå; för att ligga i fas med de klimatmålen som fastställts, måste den svenska scenkonsten börja arbeta med hållbarhetsfrågorna i en mycket större omfattning än vad som sker idag. Jag kan konstatera att det som mest hindrar frilansande konstnärer från att ta del av ett hållbarhetsarbete, är vår anställningsform. Frilansarna släpps inte in i teatrarnas linje eller visionsarbete. De saknar inflytande på institutionell nivå och detta begränsar frilansarnas möjligheter att aktivt bidra till en klimatomställning. Mina möten med frilansande konstnärer vittnar om obalansen mellan de enskilda konstnärerna som vill vara med i ett förändringsarbete och de aktörer i branschen som har det övergripande regionala och nationella ansvaret och deras oförmåga att släppa in kompetens utifrån.

Jag ser också efter avslutad studie att branschens hållbarhetsarbete i Sverige är mer en identitetsmarkör utan gemensamma initiativ till ett hållbarhetsarbete och att vi ligger efter till exempel Norge i det systematiska omställningsarbetet. Min studie visar att Sverige för tillfället inte har någon ambition att ta fram en gemensam agenda för hållbarhetsarbetet inom institutioner eller för hur fria och frilansande konstnärer skall inkluderas i detta arbete. Jag upplever en övertro från branschen att konstnärerna själva skall ansvara för förändringsarbetet, att det skall komma från konstnärligt håll. Detta är problematiskt och kanske en av förklaringarna till att vi inte kommit längre i Sverige. Det signalerar en passiv hållning till det ansvar statliga institutioner har över genomförandet av Agenda 2030 och därmed också klimatavtalet. Min undersökning synliggör att en förändring inte kan påbörjas om inte branschens ledare också är drivande i arbetet. Konstnärer på individuell nivå kan inte skapa systematisk förändring utan det krävs större samordning av åtgärder från statligt håll.

Studien visar också ett stort behov av ökad samverkan mellan konstnärliga högskolor och universitet som är drivande i arbetet med att implementera Agenda 2030, såväl i utbildningarna som i kommande yrkesliv. Inspiration kan hämtas från Karolinska Institutet eller Handelshögskolan där det pågår dialog med lärare, studenter och programansvariga för att utveckla utbildningarna ytterligare i den riktningen. Peter Hultman, ekonomichef på Handelshögskolan i Stockholm säger att:

⁴¹ Översatt av Annika Bromberg 21-04-05.

Vi vill vara en bra förebild och rusta våra studenter med ett klimatsmart tänk de skall ha med sig ut i arbetslivet. En viktig del av vårt klimatarbete är att implementera hållbarhetsaspekten i vår undervisning och exempelvis använda oss av case med fokus på hållbarhet. [...] Även studenterna visar i högre grad intresse för att arbeta på företag med uttalad miljöpolicy och med fokus på hållbarhet och det vill vi avspegla i våra utbildningar.⁴²

Stockholms Konsthögskola skriver i årsredovisningen för 2020 att ett relevant mål är att "...utveckla hållbarhet i utbildning, forskning och infrastruktur [...] Från och med 2021 tas en handlingsplan med aktiviteter kopplade till målen fram. Handlingsplanen konkretiserar vad som ska göras, när det ska genomföras och vem som ansvarar för att det genomförs".⁴³ SKH skall också delta i ISDRS 2022,⁴⁴ ett tvärvetenskapligt samarbete mellan sex högskolor. ISDRS är en årlig forskningskonferens vars övergripande tema blir den kulturella dimensionen av hållbar utveckling. Peter Dobers, professor i företagsekonomi vid Södertörns Högskola förklarar ambitionen med konferensen så här:

De samhällsutmaningar vi står inför går inte längre att kommentera, hantera eller åtgärda med bara en vetenskapsgrund. Det måste till ett mycket mer holistiskt tänk för att det ska bli bra, till exempel att låta vetenskaplig forskning och konstnärlig forskning stimulera varandra. Vi har forskat mycket kring hållbar utveckling i ett antal år. Nu vill vi skapa ytterligare kunskap genom att nya grupperingar får chansen att formeras och nya ämnen kommer samman som de inte gjort på ett lika självklart sätt tidigare.⁴⁵

Kungliga Operan skriver i sin hållbarhetsplan för 2020 att "...de har som mål att vara en partner till konstnärliga utbildningar och till utbildningar inom våra tekniska hantverksyrken för att bidra till en hållbar utbildning och hjälpa unga konstnärer in i arbetslivet".⁴⁶ I texten läser jag en intention till ett större ansvarstagande, att Operan tydligt ser det som ett stort och gemensamt branschprojekt. Förhoppningsvis tas dessa initiativ tas tillvara och omsätts i handling. Institutionerna behöver förstå att nya generationer konstnärer inte kan utbildas på högskolorna för att arbeta hållbart så länge de befintliga produktionsmetoderna på deras kommande arbetsplatser inte samtidigt förändras.

⁴² Intervju med Peter Hultman, ekonomichef på Handelshögskolan, <https://www.hhs.se/sv/om-oss/news/sse/2021/klimatarbete-far-storre-utrymme-pa-handelshogskolan/> [hämtad 2021-05-22].

⁴³ Uniarts, Stockholms Konsthögskola, Årsredovisning, 2020, s. 48. [hämtad 2021-05-24].

⁴⁴ ISDRS (International Sustainable Development Research Society) är ett globalt nätverk som länkar samman den akademiska forskningen inom hållbarhet med hur den praktiskt används. <https://blogg.sh.se/isdrs2022/contact-us/> [hämtad 2021-05-22].

⁴⁵ Uniarts, hemsida, 2021. <https://www.uniarts.se/aktuellt/nyheter/skh-ar-var-d-for-isdrs-forskningskonferens-2022>. [hämtad 2021-06-18].

⁴⁶ Kungliga Operans hållbarhetsplan 2020, s. 5. <https://www.operan.se/media/5ndcdw55/operans-ha-llbarhetsplan.pdf> [hämtad 2021-05-11].

6.1. Den konstnärliga friheten

Vad händer med vår konstnärliga frihet när vi pratar om hållbarhet. Är det konsten förunnat att vara helt befriad från begränsningar och förutsättningar? Den friheten som jag funderat mycket på i denna undersökning, är den *upplevda* friheten som konstnärer har, att vi är "helt fria" i vårt skapande. Det är denna *upplevda* inställning till konstnärlig frihet som gjort det svårt att föra in hållbarheten som en förutsättning, i samtal med till exempel regissörer. Det har ofta känts som en begränsning, som att frågan om hållbarhet kapslar in produktionen i en oönskad ram. Flera scenkonstnärer som deltagit i studien, har berättat att när de integrerat hållbarhet som en ram bland andra ramar, har de känt energi och lust. Jag vill tro att det är möjligt men förstår också att det krävs ett systematiskt arbete för att lyckas. Jag känner mig rätt ensam med all kunskap som nu finns, och tänker att det krävs mod för att kunna föra in hållbarheten i mitt arbete. Fortfarande finns tanken om att hållbarhet "stör" den konstnärliga processen. Varifrån kommer bilden av att scenkonsten måste vara ostörd, att något annars kan gå sönder? Samtalen med scenkonstnärer detta år bekräftar ett behov av att komma vidare i frågan om hållbarhetens plats i den konstnärliga friheten. I Operans hållbarhetsplan står det att läsa:

Operan ska ha modet att utmana och vara nytänkande utan rädsla för kritik och inte tveka att utifrån aktuella idéer och strömningar tolka samtiden genom starka konstnärliga ställningstaganden. På så vis vill vi bidra till ett öppet och demokratiskt samhälle där det finns plats för alla och där alla har rätt att uttrycka sig.⁴⁷

Ambitionen måste vara att hela branschen, även frilansande konstnärer skall känna samma självförtroende inför ett klimatomställningsarbete som det Kungliga Operan förmedlar till sin personal.

6.2. Hållbara produktionsformer och ekonomisk hållbarhet

Jag har medvetet samtalat med scenkonstnärer som arbetar i mindre format och inte stora produktioner. Studien har fokuserat på sammanhang där konstnärer konkret kunnat skapa strategier, verktyg och testat dem, vilket är betydligt svårare i arbeten med stora, resurskrävande produktioner. En väg framåt är att vi först testar i mindre format och sedan, med syfte att få till stånd en förändring på strukturell nivå, implementerar dessa verktyg och strategier i större produktioner. Hållbar produktion behöver inte betyda att skala ner på material, ljus, ljud, smide, kostym, allt det som förknippas med teaterproduktion, men vårt förhållningssätt till hur vi använder och återbrukar resurser måste förändras och sträva efter cirkularitet.

⁴⁷ Kungliga Operans hållbarhetsplan 2020, s. 6.

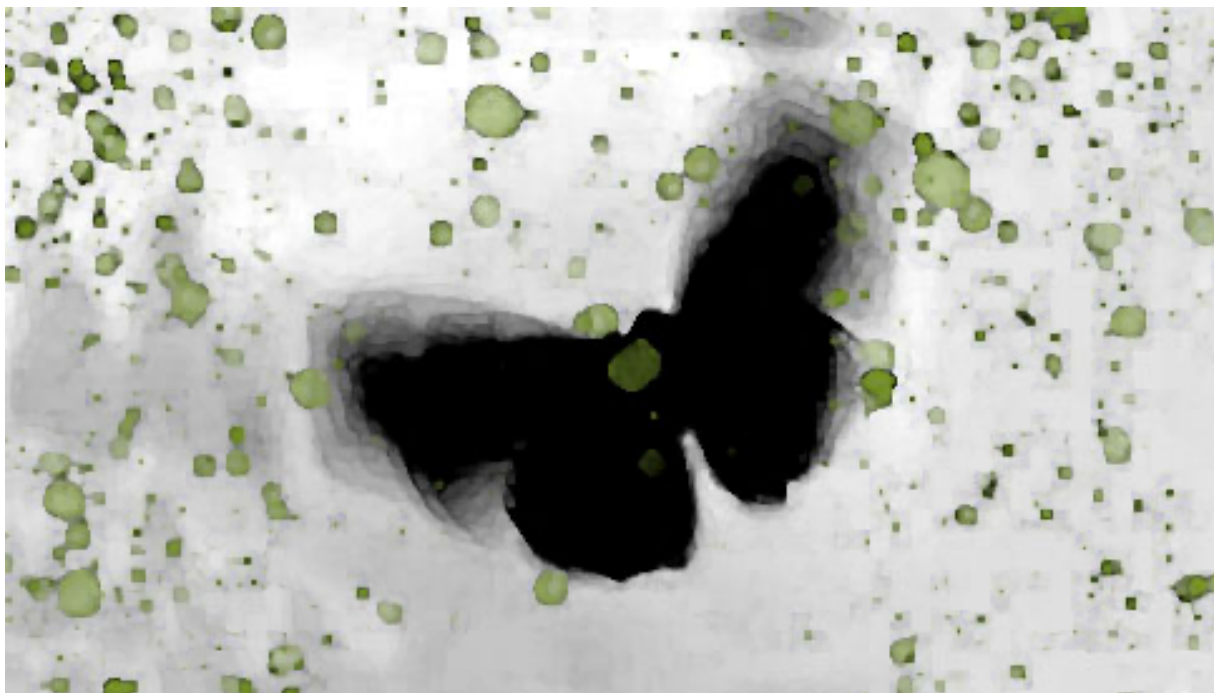
Studien har visat att det är möjligt att mäta samtidigt som vi skapar konst! Det är peppande att få reda på kostnaden på de resurser vi förbrukar. Finns det ekonomiska drivkrafter som kan driva på branschens arbete med en klimatomställning? Kan produktioner få en ram för sin CO2 användning, en ram för användning av naturkapital likaväl som en ekonomisk ram? Kan vi skapa tillförlitliga mätmetoder som hjälper oss använda resurser på ett klokare sätt och kan vi få dessa metoder att fungera effektivt i en linjeorganisation? Blir det då intressantare att utveckla klimatarbetet även inom scenkonsten? Är konsumentmakt en faktor som påverkar scenkonsten och kommer publiken att börja kräva att vi producerar hållbart? Andrew McAfee,⁴⁸ forskare på Massachusetts Institute of Technology, beskriver hur vi för femtio år sedan började kräva mindre klimatutsläpp. Då började något att hända. Han säger vidare:

Nu behövs det att olika faktorer driver frågan om klimatomställning vidare. Ny teknik, ekonomiska drivkrafter, en folklig opinion och faktisk politik. Då kan det vända. Alla i ekonomin vill spara, pressa kostnader. Det är hushållningens dynamik. Den ekonomiska tillväxten kommer att hänga ihop med *dematerialiseringen*.⁴⁹

Det kan konstateras att scenografer och kostymdesigners har stor makt att påverka beslut i produktionsarbetet vilket i sin tur kan påverka hela scenkonstfältet. Vi kan medverka till beteendeförändringar på teatrarna så att produktionsprocesser blir mer cirkulära. Samtidigt är det viktigt att poängtera att scenografer och kostymdesigners har lika lite kunskap som andra om hur klimatet kommer att förändras på längre sikt. Mycket av ansvaret för att ta fram verktyg för hållbarhetsarbetet kommer att ligga på våra yrken. Upp till 80 % av en produktions miljöpåverkan avgörs av de beslut som tas under förarbetet med en scenografi. För att kunna få med hållbarhetsfrågan redan från start krävs utbildning och plattformar för kunskapsdelning.

⁴⁸ Andrew McAfee, "Oändlig tillväxt på en ändlig planet - Är det möjligt", *Dagens Nyheter*, 2021. <https://www.dn.se/ekonomi/andrew-mcafee-miljovanlig-tillvaxt-ar-redan-verklighet/> [hämtad 2021-04-09].

⁴⁹ Dematerialisering: Att se till att förbrukningen av förnybara och icke-förnybara resurser och därmed förknippade verkningar inte överstiger gränsen för vad naturen klarar av, och att bryta sambandet mellan resursanvändning och ekonomisk tillväxt genom att utnyttja resurserna på ett effektivare sätt. *Dagens Nyheter*: [hämtad 2021-04-09].

50

7. VILKEN INSTITUTION KAN IDAG SÄGA NEJ TILL HÅLLBARHET?

Som en ingångstanke i detta arbete ville jag skriva en handbok om hållbarhet för scenografer och kostymdesigners. Jag ville hitta handfasta verktyg att ta med mig till kommande produktioner. Arbetet med studien har visat att det saknas konkreta åtgärdsplaner för att kunna bedriva ett hållbarhetsarbete, både på institutioner och för frilansande konstnärer i Sverige. Bristen på åtgärdsplaner, utbildning och plattformar understryker behovet av ett större samordnande grepp som inkluderar hela scenkonstbranschen. Det krävs ett nationellt och ett internationellt ansvarstagande. Mina kontakter med scenkonstnärer i Norge, Danmark och Sverige under arbetet med studien, har förstärkt min övertygelse av att frågan om hållbarhet tas på större allvar i vår grannländer. Deras gemensamma aktionsplaner vittnar om detta. Scenkonsten i Sverige måste också börja sin omställning för att kunna möta framtida generationers behov av scenkonst. Till det arbetet behövs en stark scenkonstbransch med självförtroende som vågar ta frågan om en klimatomställning på allvar. Konstnärerna med sina utvecklade känslspröt kan vara vägvisare.

Hållbarhet kommer i framtiden att vara en ram, precis som andra ramar, som vi arbetar under. Det krävs dock att mål är fastställda och att det finns en struktur för hur man tänker gå tillväga. I en inledningsfas kommer denna omställning kräva tid och extra resurser, men när omställningen implementerats kan den cirkulära produktionsmodellen frigöra resurser. På så sätt kan vi bibehålla unika kompetenser och utveckla scenkonstens betydelse i en värld under omställning. Detta är en

⁵⁰ Annika Bromberg, *Air*, egen bild, 2020.

positiv utveckling. Att avstå omställning till hållbar produktion är inte ett alternativ. Vi behöver inte vara överens om vidden av de risker som klimatförändringar innebär, men vi kan bestämma oss för att lita på den forskning som finns och ta den på allvar. Vi kan både i vår yrkesverksamhet och i våra organisationer agera genom att öka medvetenheten och sätta tydliga mål.

Arbetet mot en omställning bör ske på fyra plan samtidigt: individuellt, institutionellt, utbildning, och system/politiskt för att uppnå önskad resultat inom en rimlig tid. Det är viktigt att inse att medarbetare och chefer på teatrarna har olika inställningar till hållbarhet och klimatomställning. Vissa kommer att tycka att det är att lägga fokus på fel saker. Hur kommer hierarkierna i våra konstnärliga processer att påverkas och vem har mandat att bestämma när hållbarheten blir del av samtalen? Är en begränsning av resursanvändning överordnad konsten? Kommer en fokusering på mätande och hållbarhet att skapa en motopinion som påstår att klimatarbetet blivit viktigare än konsten? Skall enskilda individer verkligen peta på varje pappersmugg eller hör hållbarhetsfrågan hemma på ett högre plan? Både ja och nej. För att en beteendeförändring skall kunna ske på våra scenkonstinstitutioner där hållbarhet blir en självklar parameter, måste frågan hamna hos ledning och styrelser. Ambitionen måste vara att den nuvarande linjära produktionsmodellen förändras till att omfatta flera perspektiv och att den utvecklas så att den samtidigt stöttar de enskilda produktionernas konstnärliga visioner och eftersträvar högt uppsatta klimatmål.

I det korta perspektivet är nätverkande och plattformsbyggande en viktig väg framåt. Julie's Bicycle har våren 2021 startat en digital hållbarhetsutbildningen i Sverige med deltagare från hela konstfältet. Utbildningen Creative Climate Leadership möjliggör kunskapsdelning mellan yrken, nationellt och internationellt. Europeiska branschorganisationer inom film och TV produktion har våren 2021 fått finansiering för att utveckla miljövänlig filmproduktion.⁵¹ De har tillsatt en expertgrupp där Sverige deltar genom FIA⁵² och Scen & Film.⁵³ Målet är att gemensamt kartlägga verktyg, metoder och material för klimatomställning och skapa en guidebok för film och TV produktion. Plattformar och nätverksbyggande är alltså på gång och många är intresserade av att delta men det kräver mod, ledarskap och resurser från beslutsfattare för att arbetet skall gå framåt. Här följer konkreta åtgärder som kan inspirera framtagande av handlingsplaner till branschorganisationer, universitet, teatrar och enskilda konstnärer:

⁵¹ Social Dialogue Project "Strengthening capacities of social partners to meet the challenges of environmental sustainability in film and TV productions"
[hämtad 2021-06-17].

⁵² International Federation of Actors (FIA), 2021. <https://fia-actors.com/>
[hämtad 2021-06-17].

⁵³ Fackförbundet Scen & Film, hemsida, 2021.
<https://scenochfilm.se/>
[hämtad 2021-06-22].

- A. Kräva att branschorganisationerna tar sitt ansvar
- B. Utveckla undervisningen i hållbarhet på de konstnärliga högskolorna
- C. Påbörja teatrarnas gemensamma hållbarhetsarbete
- D. Utveckla handlingsplaner till den enskilda konstnären

A. Branschorganisationernas ansvar

Branschorganisationerna måste påbörja ett gemensamt arbete med klimatomställning. Där ligger de stora ekonomiska och politiska krafterna. De måste axla sitt ansvar och agera. Åtgärder som jag ser att branschen påbörjar:

- Skapa en gemensam klimat-handlingsplan för hela scenkonstfältet.
- Möjliggör frilansande konstnärers medverkan till en klimatomställning genom en scenkonstallians. En allians för alla scenkonstnärer är ett sätt att samla den kompetens som konstnärerna har vilket bidrar till innovation om hållbarhet. Alliansen blir en resursbank där tvärvetenskaplig kompetens samlas till nytta för institutionerna och hela scenkonstbranschen. På detta sätt får frilansande konstnärer en tyngd och relevans som inte bara handlar om det egna arbetet med produktioner, utan också innebär deltagande i teatrarnas hållbarhet och visionsarbete.
- Skapa ett nationellt centrum med mål att utveckla metoder för klimatomställning och innovation inom scenkonstområdet med syfte att hitta synergieffekter mellan sektorns alla olika aktörer.

B. Utveckla undervisningen i hållbarhet på de konstnärliga högskolorna

- Inför hållbarhet som obligatorisk kurs på konstnärliga utbildningar.
- Ingå tvärvetenskapliga samarbeten med andra utbildningsinstitutioner.
- Inför obligatorisk praktik på scenkonstinstitutionerna så att studenternas färskas tankar om hållbarhet möter linjearbetet och produktioner på teatrarna, för att få till synergier och utveckling.

Handlingsplan C och D är uppdelad på tre faser; planering, produktion och postproduktion.

C. Teatrarnas gemensamma start i ett hållbarhetsarbete

Hur kan en teater börja närma sig en klimatomställning i sitt linjearbete och i sin relation till de konstnärliga teamen? Studien har identifierat behovet av en gemensam start för alla i en organisation. Varför vi gör det här måste vara en fråga alla kan svara på. Nedan följer en vägkarta för hur en teater konkret kan införliva hållbarhet i sitt arbete.

Planering

- Starta upp gemensamma plattformar med andra scenkonstinstitutioner, nationellt och internationellt för kunskapsdelning och samarbete kring hållbarhet.
- Den gemensamma starten kan vara en temavecka på teatern med föreläsningar och workshops. Viktigt att bjuda in frilansande konstnärer så att tankar om linjearbetet kan samspela med produktion.
- Identifiera målsättningar för både linjeproduktionen och de konstnärliga projekten.
- De konstnärliga teamen utbildas om innebörden av hållbarhet som en förutsättning och erbjuds stöttning för att kunna genomföra de satta målen. Regissören bör bli delaktig i fastställandet av ambitionen och målen med (den cirkulära) produktionsprocessen.
- Anlita expertis från andra branscher för inspiration, kompetens- och metodutveckling.

Produktion

- Gör case studies för att förbättra möjligheter för innovation.
- Utse en klimatansvarig i produktioner som kan väga beslut rörande inköp och materialanvändning och vända sig till extern klimatkompetens för att ta fram alternativ.
- Justera tidsplanering i samråd med kostymdesigner eftersom hållbar produktion kan innebära längre tider för att inskaffa återvunna material/kostymer.
- Håll hållbarhetsfrågan aktuellt under hela repetitionsperioden och utvärdera produktionens hållbarhetsmål kontinuerligt under repetitionsfasen.
- Kommunicera till publiken det hållbarhetsarbete som pågår på teatern.

Postproduktion

- Utvärdera skriftligt produktionens hållbarhetsmål efter spelperiodens slut.
- Dela kunskap teatrar emellan.
- Låt scenografer och kostymdesigners vara med i rivning och beslut om vad som skall sparas.
- Ge produktionens klimatansvariga en extra arbetsvecka efter spelperiodens slut för att se till att allt material som kan återvinnas kommer till rätt plats.

D. Handlingsplan till den enskilda konstnären

Planering

- Som ett proaktivt arbete i inledningsskedet med att implementera hållbarhetsmål kan scenografer och kostymdesigners tillsammans med sitt fackförbund ta fram handlingsplaner och en ”guide” som teatrar kan förhålla sig till. Om texten är utformad av branschen har den en större tyngd än en önskan framförd av enskilda konstnärer. Med guiden medföljer tidsramar med utstakade mål för branschens omställningsarbete inklusive klimatomställningsmål för varje yrke. En gemensam agenda från konstnärerna sätter press på institutionerna att agera för en mer organiserad arbetsmodell mot hållbarhet.
- Konstnärer kan redan i planeringsfasen av en produktion föreslå att teatern skall arbeta hållbart.
- Konstnärliga teamet tillsammans med teatern definierar klimatarbetets betydelse för den enskilde produktionen.

Produktion

- Föreslå att teatern aktivt försöker välja material från hållbara källor eller hållbara leverantörer.
- Föreslå att teatern använder kunskap om de fyra sätt att återbruka, i rätt ordning, i produktionsprocessen: (1. Tänka om 2. Återanvända 3. Omskapa 4. Lämna till återbruk vid återvinningsstationen.)⁵⁴
- Inhandla material och kostym så lokalt som möjligt.
- Konstruera scenografimoduler med standardmått för att de lätt kan monteras ner och återanvändas.
- Föreslå att teatern bedriver ett pågående utvärderingsarbete av hållbarhetsmålen under hela produktionsfasen och efter varje produktion inleda en utvärdering av de mål som uppnåddes och de som inte uppnåddes.

Postproduktion

- Efter produktionsslut, återanvända så mycket som det går av allt material.
- Skapa plattformar och nätverk för kunskapsdelning med andra konstnärer.
- Bedriv påverkansarbete på institutionerna för att konstnärer med alla olika anställningsformer skall bli inkluderade i klimatarbetet.
- Ta del av kompetens från andra branscher.

⁵⁴ Bæredygtig Scenekunst NU, *Guide till bæredygtig produktion*, Köpenhamn, 2020, s.4.

Hopp är definitivt inte detsamma som optimism. Det är inte övertygelsen att något kommer att sluta bra. Men förvisningen att något är betydelsefullt oberoende av hur det slutar.

Det är det hoppet, framför allt, som ger oss styrkan att leva och ständigt pröva nya lösningar. Även i situationer som förfaller så hopplösa som vår, här och nu. Ställda inför detta absurda inser vi att livet är alldeles för värdefullt för att det skall tillåtas krympa ihop genom att vi lever mållöst, tomt, utan mening, utan kärlek, och slutligen utan hopp.

Václav Havel

8. REFERENSLISTA

Litteratur

Andersson, Kali, Hylander, Frida, Nylén, Kata. *Klimatpsykologi*. Stockholm: Natur och Kultur, 2019.

Birgerstam, Pirjo. *Skapande Handling*. Lund: Studentlitteratur, 2000.

Bornemark, Jonna. *Horisonten finns alltid kvar-Om det bortglömda omdömet*. Stockholm: Jonna Bornemark & Volante, 2020.

Douglas, Mary. *Purity and Danger*. New York: Routledge & Kegan Paul, 1966.

Havel, V. *Fjärrförhör: Samtal med Karel Hvižd'ala*. Ordfront, 1987.

Laestadius, Staffan. *En strimma av hopp*. Verbal, 2021.

Tuomi, Jounin. & Sarajärvi, Anneli. *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Helsingfors: Tammi, 2009.

Rapport

Bäredygig scenekunst NU. *Guide till bäredygig produktio*. Köpenhamn: 2020.

Casestudie i bäredygig scenekunstproduktion. Forestillingen FRONTLØBERNE. Köpenhamn. 2020.

Stockholm Environment Institute. Delrapport 1. *Analys för Sveriges VNR av synergier och målkonflikter i Sveriges genomförande av Agenda 2030*. Stockholm: 2021.

Artiklar

McAfee, Andrew. Oändlig tillväxt på en ändlig planet - Är det möjligt. *Dagens Nyheter*. 2021-04-08.
<https://www.dn.se/ekonomi/andrew-mcafee-miljovanlig-tillvaxt-ar-redan-verklighet/>
[hämtad 2021-04-09]

Websidor

ISDRS (International Sustainable Development Research Society). Hemsida. 2022.
<https://blogg.sh.se/isdrs2022/contact-us/>
[hämtad 2021-05-22].

Coop. *Varför en hållbarhetsdeklaration*. 2021.
<https://www.coop.se/vart-ansvar/hallbarhetsarbete/hallbarhetsdeklaration/varfor-en-hallbarhetsdeklaration/>
[hämtad 2021-04-18].

Creative Climate Leadership/Sweden. 2021.
<https://www.creativeclimateleadership.com/sweden-2021-participants-announced/>
[hämtad 2021-06-16].

Kungliga Dramaten. Hemsida. 2021.
<https://www.dramaten.se/repertoar/hon-ska-heta-minou>
[hämtad 2021-06-16].

International Federation of Actors (FIA). Hemsida. 2021.
<https://fia-actors.com/>
[hämtad 2021-06-17].

Globala målen. Agenda 2030. Hemsida. 2021.
<https://www.globalamalen.se/>
[hämtad 2021-05-18].

Global Utmaning. Hemsida. 2021.
<https://www.globalutmaning.se/>
[hämtad 2021-06-18].

Global Utmaning. Wijkman, Anders. Global Utmaning. *Mot en hållbar framtid*. Stockholm: Global Utmaning & Studieförbundet, 2018.
https://www.globalutmaning.se/wp-content/uploads/sites/8/2018/11/Mot-en-ha%CC%8Allbar-framtid_Global-Utmaning_Studiefra%CC%88mjandet_web.pdf. [hämtad 2021-04-11].

Stockholm Handelshögskolan. Hemsida. Intervju med Peter Hultman. ekonomichef på Handelshögskolan. 2021-03-18.
<https://www.hhs.se/sv/om-oss/news/sse/2021/klimatarbete-far-storre-utrymme-pa-handelshogskolan/>
[hämtad 2021-05-22].

Jernkontoret. Svenska järn och stålindustrins branschorganisation. *Om visionen "Stål formar en bättre framtid"*. 2020.
<https://www.jernkontoret.se/sv/vision-2050/om-visionen/>
[hämtad 2021-04-18].

Julie's Bicycle. Hemsida. 2021. <https://juliesbicycle.com/>
[hämtad 2021-05-16].

Julie's Bicycle. Creative Green Tools. Hemsida. 2021.
<https://juliesbicycle.com/reporting/>
[hämtad 2021-06-16].

Teater Kloden: Hemsida. <https://www.kloden.no/?lang=en>
[hämtad 2021-04-10].

Materialmagasinet. Hemsida. 2021.
<https://www.materialmagasinet.se/>
[hämtad 2021-05-18].

MÆRKVÆRT. HEMSIDA. 2015.
<http://maerkvaerk.dk/om-maerkvaerk-2/>
[hämtad 2021-06-16].

Naturskyddsföreningen. *Faktablad: Klimatförändringarna*. 2020.
<https://www.naturskyddsforeningen.se/skola/energifallet/faktablad-klimatforandringarna>
[hämtad 2021-04-13].

Norsk Teater og Orkesterforening. Hemsida. 2021.
<https://nto.no/>
[hämtad 2021-04-12].

Naturvårdsverket. Sveriges klimatpåverkan 2020. 2020.
<https://www.naturvardsverket.se/Sa-mar-miljon/Statistik-A-O/Vaxthusgaser-territoriella-utslapp-och-upptag/>
[hämtad 2021-05-22].

Kungliga Operan. Kungliga Operans hållbarhetsplan. 2020.
<https://www.operan.se/media/5ndcdw55/operans-ha-llbarhetsplan.pdf>
[hämtad 2021-05-11]

Scenekunstbruket. Hemsida. *Hva er scenekunstbruket*. 2021.
<https://www.scenekunstbruket.no/en/about-norsk-scenekunstbruk>
[hämtad 2021-05-13].

Fackförbundet Scen & Film. Hemsida. 2021.
<https://scenochfilm.se/>
[hämtad 2021-06-22].

Supermiljöbloggen. Hemsida. *Omsorg om miljön driver Göteborgsoperans stora Wagnersatsning*. 2016.
<https://supermiljobloggen.se/nyheter/omsorg-om-miljon-driver-goteborgsoperans-stora-wagnersatsning/#:~:text=Under%202018%20till%202021%20ska,kostymerna%20och%20den%20h%C3%A5llbaraste%20rekvisitan.>
[hämtad 2021-04-13].

Sörlin, Sverker. Hållbarhetsforum på Stockholm Universitet 21-04-22.
<https://www.su.se/om-universitetet/milj%C3%B6-klimat-och-h%C3%A5llbarhet/stockholms-universitets-h%C3%A5llbarhetsforum/program-h%C3%A5llbarhetsforum-2021-1.526588>
[hämtad 2021-05-13].

Uniarts, Hemsida. 2021.
<https://www.uniarts.se/aktuellt/nyheter/skh-ar-var-d-for-isdr-forskningsskonferens-2022>
[hämtad 2021-06-18].

Uniarts. Årsredovisning. 2020.
<https://www.uniarts.se/storage/ma/de801920a7de4c57a4dc0620db37cef0/0af59d363b05415da002b62cc5c6fb19/pdf/C54958492AA4B2965C9F6F81E055859D9F0011F0/SKH%20%C3%85rsredovisning%202020.pdf>
[hämtad 2021-05-24].

GRØNT VEIKART. Norsk klimaplan, *Grønt veikart for kunst- og kultursektoren*, 2021.
https://xn--grntveikart-hgb.no/media/2250741/groentveikart_interaktiv.pdf
[hämtad 2021-04-20].

Intervjuer

Berger, Ada. Intervju på Zoom. Inspelad (finns i privat ägo hos Annika Bromberg)
2021-01-04. kl 19:00.

Götesdotter, Mari. Intervju på Zoom. Inspelad (finns i privat ägo hos Annika Bromberg)
2021-11-03. kl 16:00.

Henningssen, Anne Gry. Intervju på Zoom. Inspelad (finns i privat ägo hos Annika Bromberg)
2021-21-04. kl 15:00.

Óli Pálmason, Siggí. Intervju på Zoom. Inspelad (finns i privat ägo hos Annika Bromberg)
2021-08-04. kl 09:00.

Pålsrud, Hege. Intervju på Zoom. Inspelad (finns i privat ägo hos Annika Bromberg)
2021-17-04. kl 10:00.

Sekkelsten, Ådne. Intervju på Zoom. Inspelad (finns i privat ägo hos Annika Bromberg)
2021-19-04. kl 10:00.

Teglgaard, Jacob. Intervju på Zoom. Inspelad (finns i privat ägo hos Annika Bromberg)
2021-04-12. kl 11:00.

Wik, Petra. Intervju på Zoom. Inspelad (finns i privat ägo hos Annika Bromberg)
2021-08-04. kl 10:30.

Bilder

Bromberg, Annika. *Fire, Earth, Water, Air*. Privata bilder. 2021.

Globala målen. karta med ikoner, gratis att ladda ner.
<https://www.globalamalen.se/material/logotyper/> [hämtad 2021-05-18].

GRØNT VEIKART. Norsk klimaplan. *Grønt veikart for kunst- og kultursektoren*. 2021.
[hämtad 2021-04-15].

BILAGOR

Bilaga 1: Handlingsplan och utvärdering av mål för FRONTLØBERNE.

Bilaga 2: GRØNT VEIKART-Mer utförliga åtgärdsplaner för myndigheter och konstnärer.

Bilaga 3: Frågeformulär för respondenter.

Bilaga 1 Handlingsplan och utvärdering av mål för FRONTLØPERNE

Av dessa fem huvudmål utvecklades en handlingsplan med 8 mål:

1. Reduktion och sortering av avfall

2. Personalen

- a. Inga plastflaskor, - påsar eller engångsplast i repetitionsrummet.
- b. Köttfri frukost under arbetstid.

3. Självtillverkad el på scen

Att installera en cykel på scen som kan producera el

4. Papperslös produktion

- a. Att minimera pappersanvändningen i samband med utveckling av manus, biljetter, affischer, etc.
- b. Papper skall komma från återvinning eller hållbara källor.

Text

5. Ljus

- a. Att undersöka alternativa elektricitetskällor eller att generera egen elektricitet på scenen.
- b. Att beräkna elförbrukning för ljus och

6. Scenografi

- a. Att återanvända redan existerande scenografier
- b. Allt köpt och insamlat material skall vara återanvänt eller komma från hållbara källor.
- c. Att reducera scenografins vikt i med anledning av turné.

7. Alla kostymer bör vara återvunna eller komma från hållbara källor

- a. Att använda de fyra G'er (Gentænk, Genskab, Genanvend og Genbrug) som ram av kostymer.

8. Reducera elförbrukning

Att släcka datorer, ljus, printer, etc., när de inte används.

Utvärdering av de 8 målen i produktionen FRONTLØBERNE gjord av Whitney Byrn

- Målen som blev uppfyllda är markerade med **grönt**.
- Målen som inte blev uppfyllda är markerade med **rött**
- Mål som inte kan definieras som uppfyllda är markerade med **blått**

1. Reduktion och sortering av avfall

a. At introducere genbrug og sortering af affald i prøvelokalerne. b. At samle papir til genbrug

2. Personalen

a. Ingen plastikflasker, plastikposer eller engangsservice i prøveområder b. Kødfri frokoster i arbejdstiden

3. Själv tillverkad el på scenen

a. At installere en cykel på scenen der kan producere elektricitet

4. Papperslös produktion

a. At minimere brugen af papir i forbindelse med udviklingen af manuskript, billetter, plakater, etc.

b. Papir bør komme fra bæredygtige kilder

5. Ljus

Mål genomfört

6. Scenografi

a. At genbruge eksisterende scenografi

b. Alt købt og anskaffet genbrugsmateriale bør komme fra bæredygtige kilder

c. At reducere scenografiens vægt i forbindelse med turnéen

7. Alla kostymer bör vara återvunna eller komma från hållbara källor

a. At bruge de 4 G'er (Gentænk, Genskab, Genanvend og Genbrug) som ramme for udviklingen

8. Reducera elförbrukning

a. At slukke computere, lys, printere, etc., når disse ikke er i brug

5

ANBEFALTE STRAKSTILTAK TIL MYNDIGHETENE

Hva bør myndighetene gjøre?

**01 LEGG BÆREKRAFTS-
MÅLENE TIL GRUNN FOR
ALL KULTURPOLITIKK** – en
*ambisiøs politikk som reflekterer
Norges forpliktelser som FN-land.*

Det er kanskje selvsagt, men ettersom Norge har forpliktet seg til bærekraftig omstilling via ulike internasjonale avtaler, forventer vi at bærekraftsmålene etableres i politikken som føres – uavhengig av politisk ledelse.

**02 ETABLER ET RESSURS-
SENTER FOR BÆREKRAFT
FOR KUNST- OG KULTUR-
SEKTOREN** – bedre og mer
tilgjengelig kunnskap om miljø for
sektoren.

Det finnes ulike nettverk og organisasjoner som formidler miljø- og bærekraftskunnskap, men ikke noe ressursenter for aktørene innen kunst og kultur.

Myndighetene bør etablere et ressursenter for bærekraft, for både kunst- og kultursektoren og øvrige. Dette vil være nødvendig for å få til det grønne skiftet.

**04 OPPRETT ET PROGRAM
FOR GRØNN INNOVASJON
I KUNST- OG KULTUR-
SEKTOREN** – et grønt innovasjons-
og utviklingsprogram for nye og bedre
løsninger i sektoren.

I arbeidet med grønt veikart har vi sett flere konkrete, faglige prosjekter som har stort potensial for å bidra til grønn innovasjon og utvikling for hele sektoren. Slike utviklingsprosjekter bør få tilgang på nye, dedikerte midler til videreutvikling, slik at man sørger for grønn innovasjon, for å øke tempoet i utviklingen, stimulere til flere tiltak, sørge for at ikke initiativene kammaliserer på hverandre. Dette kan gjøres via et grønt innovasjonsprogram.

Eksempler på områder som kan løftes frem er:

- klimakalkulator for hele sektoren. Pilot omtalt på side 16.

- verdiigdeutredning av teknisk utstyr og komponenter.
- sette opp og administrere et låne- og gjenbruksmarked for sektoren.
- en utvidet miljøhåndbok for sektoren a la Øyafestivalens Miljøhåndbok for festivaler og utendørsarrangement.
- grønn turné – utrede et mer bærekraftig reisemønster i sektoren.
- grønne drift av kulturbygg.
- plassmarer og avfallsfrife arrangement.

**05 SAMORDNE TILGJENGELIGE
OG SØKBARE MIDLER
FOR MILJØTILTAK PÅ
KOMMUNALT, REGIONALT
OG STATLIG NIVÅ** – samordne
grønne tilskudd i en oversikt over
ordninger lokalt, regionalt, nasjonalt

Det trengs en bedre oversikt over grønne midler og søkbare tilskudd, da det i dag er uklart og lite samordnet hvor man kan søke slike tilskudd.

Flere kommuner og regioner gir prosjekt- og innovasjonsmidler til grønn omstilling i dag. Dette er likevel ikke gjennomgående i alle kommuner og regioner. Vi ønsker oss en samordning og at dette er noe som prioriteres i alle kommuner og regioner. Tilskudd og bistand kan for eksempel dedikeres prosjekter til infrastruktur, som kan gi gode ringvirkninger også utenfor kunst- og kultursektoren.

Stadig nivå bør tilrettelegges for å støtte miljøtiltak der aktøren det gjelder har et nasjonalt nedslagsfelt eller nasjonal interesse.

Eksempler på områder:

- samordnede renovasjonsløsninger med den nye, nasjonale merkeordningen av kildesortering.
- bedre tilrettelagt kollektivtraffikk til kunst- og kulturaktiviteter.
- sykkelveier/sykelparkering i tilknytning til kunst- og kulturaktiviteter.
- utlån og reparasjon av utstyr.
- praktisk kompetansebistand fra f. eks. driftsavdeling i kommunen.
- flere ladestasjoner til elkjøretøy.
- faststrøm, vann og kloakk tilgjengelig på offentlige plasser.

5

STRAKSTILTAK FOR SELVSTENDIGE KUNST- OG KULTURARBEIDERE

Hva bør kunstnere og kulturarbeidere i kultursektoren gjøre?

.....

01

STILL GRØNNE KRAV TIL OPPDRAGSGIVERE

– for eksempel med en grønn kravliste.

Som oppdragsstaker kan du gjerne stille krav til din oppdrags giver. Ved å anbefale tiltak ved oppdragsinngåelse blir bærekraft tidlig et tema.

Vurder gjerne forhold som:

- Har oppdrags giver noen klima- eller miljøplan?
- Er det nødvendig å kjøpe inn nye rekvistiter, kostymer, produksjonsutstyr, eller kan man kjøpe brukt, gjenbruke eller leie?
- Begrenser opphavsrett på verket, f.eks. kullisser, muligheten for gjenbruk? Hva kan du gjøre for å tilpasse forholdene slik at gjenbruk er enklere?
- Kan unødvendig kopiering av manus, produksjonsplaner og lignende unngås?
- Kan du be om grønn catering, eller sørge for mer etiske innkjøp?
- Legges det opp til kildesortering av avfall?

02

OPPFORDRE OPPDRAGSTAKERE OG SAMARBEIDSPARTNERE TIL Å TA BÆREKRAFTSANSVAR – grønn bevisstgjøring i samarbeidet

I flere prosjekter har du selv mulighet til å stille krav til oppdragsstakere og samarbeidspartnere. Tenk på bevisstgjøring knyttet til:

- **innkjøp** – er det nødvendig, kan det reduseres, kan noe gjenbrukes?
- **mat** – mengde, etisk og økologisk, lokalt. Kan emballasje unngås?
- **transport** – bruk kollektivt, sykle eller gå. Bruk grønne transportløsninger for varer og tjenester.

03

TENK IGENNOM DITT EGGET AVTRYKK – lag et enkelt klimaregnskap. Hvor mye slipper du ut på ett år?

Hvordan kan man regne på eget klimagassutslipp? Begynn å se på områder som er lette å kartlegge, som transport.

Fly er erfaringsmessig den største utslippskilden. Legg inn destinasjonene dine i www.icao.org for å regne ut ditt utslipp.

Hva bruker du av annen transport? En bil slipper ut ca. 2,32–2,67 kg CO₂ pr. liter bensin/diesel, mens tog har kompensert for utslipp knyttet til strøm.

Du kan regne ut ditt avtrykk her:

04

PRIORITER EGNE TILTAK – Hvor mye kan du redusere ditt avtrykk? Hvor kan du bidra mest?

Alle har ulike avtrykk, men ved å kartlegge ditt eget kan du sørge for å, basert på fakta, vurdere hvor det kan kuttes. Innsikt gir bedre beslutninger. Hvordan kan du legge opp arbeidet ditt på en måte som sparer utslipp, og trengs det investeringer eller ekstra kompetanse for å få det til?

05

OPPDATER DEG OG DEL CODE IDEER MED ANDRE – del på egen nettside, i sosiale medier, og snakk om dine grønne verdier i intervjuer.

Selv om det er mange «selsaghetere» og logisk tenkning som hjelper deg på vei til å bli mer bevisst, så er det også god hjelp å diskutere med andre – gjerne fra samme bransje. Det finnes mange grupper i sosiale medier som deler erfaringer og råd med hverandre.

CASE

Hvordan kan selvstendige kunstnere bidra?

[EILIN MÅR ØYEN VISTER]

Foto: Sofrid Sande

–Jeg er bevisst på alt fra å kjøpe bruke klær, til små endringer i hverdagen. Da bidrar man som forbruker til redusert produksjon av nye ting. For eksempel er elektronikk en viktig del av mitt kunstnerskap, men jeg prøver å kjøpe ting som har lang varighet, og kjøper brukt. Og hvis jeg kjøper noe, så selger jeg noe samtidig, så jeg ikke sitter på unødvendig stas. Jeg ikke bruker. Jeg er inspirert av hvordan urfolk tenker sirkulærøkonomi. På den måten kan man være villig til å leve enklere med færre ting.

– Jeg er samtidig fullt klar over at jeg er heldigere stilt økonomisk med stipend, det gjør det enklere for meg å ta radikale miljøvalg. Det er ikke like lett for kunstnere uten statens kunstnerstipend, eller med barn. De med barn må gjerne spare mer penger på mat, og har generelt en helt annen økonomi. Kunstnerstipendet gjør dessuten at jeg kan takke nei til internasjonale invitasjoner. Staten gir meg på den måten økonomisk handlingsrom og tid til å være miljøbevisst.

– En politisk oppfordring er at politikere må våge å gjøre de store endringene som trengs for miljøet.

Lønn kunstnere etter den verdien de har for samfunnet og innbyggerne. Om det så er med økte stipendmuligheter eller borgerlønn. Da blir det enklere for oss å ta nødvendige miljøvalg.

Hej,

Alla pratar om hållbarhet i olika sammanhang men vad betyder det egentligen? Covid har visat oss hur en kris kan slå ut en hel scenkonstbransch och snabbt göra framtiden osäker och oviss för dem som arbetar med scenkonst. Konstens ekosystem är skadat och det krävs en omstart mot en mer hållbar struktur. Vad kommer livet i post-coronism att innebära för scenkonsten, nationellt och internationellt? I mitt examensarbete på magisterutbildningen på Stockholm Konstnärliga Högskola vill jag undersöka hur min egen konstnärliga praktik hänger ihop med hållbarhet och ett större klimatomställningsarbete globalt. Jag vill också undersöka hur detta påverkar vilka demokratiutvecklingsmöjligheter ett samhälle har. Det långsiktiga målet är att utforma en gemensam omställningsstrategi för alla teatrar i Sverige att arbeta efter. Därefter sammankoppla det med en nordisk strategi och slutligen skapa en global rörelse för klimatarbetet inom scenkonst.

Mitt dilemma, som jag brottats med är: Hur kan jag i mitt yrke som scenograf möta behovet av en klimatomställning. Hur skapar vi scenkonst i framtiden där hållbarhet har en självklar plats i våra visioner och produktionskedjor? Jag hamnar ofta i konflikt med mig själv när jag försöker vara en "god" hållbarhetspolis samtidigt som jag vill skapa fantastiska scenografier och kostymer. Jag tror att arbetet med hållbarhet måste starta redan på idéstadiet och bli en självklar del av visionsarbetet men hur kommer vi dit? Det är svårt att få in de konstnärliga samtalen med regissör att också omfatta hållbarhet då det känns som att det inkräktar på den konstnärliga processen och verket som vi skall skapa.

Jag har sedan ett par år, åkt runt och besökt teatrar, träffat människor och pratat om hur de arbetar med hållbarhet, på sina teatrar. Bilden som jag får är att många arbetar på att ta fram egna modeller för hållbarhetsarbete i avsaknad av konkreta verktyg. Det råder förvirring om, vad och hur, saker skall mätas. Jag hör också om svårigheter med att involvera medarbetare i frågor om hållbarhet då det inte finns något att förhålla sig till. Konstnärer som pratar hållbarhet, stöter jag nästan aldrig på, då de är frilans och bara kontrakteras till produktioner. Det gör att de har begränsade möjligheter att kunna påverka sin arbetssituation eller komma med förslag på hur teaterhusen skall arbeta med hållbarhet.

Som nästa led i min forskning skall jag göra intervjuer med människor som arbetar med scenkonst och här under följer frågor som du gärna får fundera på till vi möts!

Vänliga hälsningar
Annika Bromberg,
scenograf & kostymdesigner

Titta gärna på frågorna och så har vi dem som underlag för vårt samtal. Du får gärna skriva ner andra tankar och frågor som du kanske får från att svara på frågorna nedan. Jag tänker att vi fördjupar oss i frågorna som känns relevanta och utvecklar idéer och tankar. Vårt samtal tar en timme och jag spelar gärna in det så att jag sedan kan återvända till vad vi sagt. Svaren kommer inte att vara personliga med utskrivna namn utan jag kommer att referera till dig utifrån din profession. Jag avslutar här med ett citat av Jonna Bornemark, professor i filosofi på Södertörns Högskola, som säger:

” Vi måste handla trots att vi inte vet allt. Att inte handla är också att handla.”¹

Frågeformulär

Det egna arbetet:

1. Vad har du för yrke och hur länge har du arbetat?
2. Vad har fått dig att börja tänka på hållbarhet i förhållande till ditt arbete?
3. Vad betyder begreppet hållbarhet för dig? Hur tillämpar du hållbarhet i ditt yrke?
4. Tycker du att det är enkelt eller svårt att hitta information om hållbarhet och scenkonst? Om du hittar, vad slags information är det?
5. Ser du ett klimatomställningsarbete i förhållande till ditt arbete som något positivt eller negativt? Är det en begränsande tanke eller en resurs?
6. Känner du att du har möjligheter att vara med och påverka ett hållbarhetsarbete på din arbetsplats?
Om JA, berätta hur du kan vara med och påverka. Om NEJ, berätta varför du inte kan vara med.
Vad hindrar dig idag?

¹ Jonna Bornemark, *Horisonten finns alltid kvar*, Volante, 2000, s 21

Den konstnärliga processen och det internationella perspektivet:

7. Vad betyder konstnärlig frihet för dig? I alla stadier: Val av textmaterial, medverkanden, materialval, val av spelplats, publik mm.
8. Känner du att du kan förena ett klimatomställningsarbete med att vara scenograf/kostymdesigner/regissör/ konstnär?
9. Hur kan ett hållbarhetsarbete påverka den konstnärliga processen i en framtagning av ett scenkonstverk?
 - På idéstadiet
 - I repetitionsfasen
10. Har du hittat sätt att få in hållbarhet i dina konstnärliga samtal?
11. Om du hamnar i konflikt mellan konsten och hållbarhet, är det på grund av:
 - a. Du känner maktlöshet
 - b. Du är osäker på hur och när hållbarheten skall komma in i ett konstnärligt samtal
 - c. Eget svar
12. Vad upplever du som det största hindret i att arbeta mer hållbart inom scenkonsten?
Ekonomi (mindre budget), begränsad tillgång till olika material, färre timmar till tillverkning, att inte få vara med och ta dessa beslut eller något annat?
13. Om du fick bestämma, vad skulle du göra för att få in hållbarhet in på teatrarna?
14. Vet du något om hur det arbetas med hållbarhet i andra länder?
15. Hur kan scenkonsten var med och arbeta för demokratiutveckling och hållbarhet, nationellt och internationellt?